

Hand in hand kameraden?

Onderzoek naar homonegativiteit in voetbalelftallen

Dorian Hauser

292407

Rotterdam, juni 2008

Drs. S.R. Verbeek

Prof. dr. G. Engbersen

Erasmus Universiteit Rotterdam

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Woord vooraf

“Hand in hand kameraden, hand in hand voor Feyenoord 1, geen woorden maar daden, leve Feyenoord 1” is het refrein van het clublied van Feyenoord. Supporters van andere verenigingen reageren daar nog al eens op door te zingen “homo’s lopen hand in hand”. Hoewel dit op zich geen beledigende zin is, is het wel beledigend bedoeld. Een tweede voorbeeld van homonegatieve uitlatingen door supporters, ondanks dat het nu niet meer zo vaak te horen is, wordt de scheidsrechter ook wel eens toegezongen met “hij is een vriend van Van Swieten”. Ignace van Swieten was scheidsrechter in het betaald voetbal en kwam openlijk uit voor zijn homoseksualiteit. Ook oud-scheidsrechter John Blankenstein kon vaak rekenen op spreekkoren over zijn seksualiteit.

Voetbal en homoseksualiteit lijken niet de ideale combinatie. De voetballerij wordt getypeerd als een omgeving waarin homoseksualiteit wordt afgekeurd en een taboe is. In deze scriptie wordt uiteengezet of deze typering terecht is en of de groepsdruk in een elftal daarbij een rol speelt. De keuze voor de titel van deze scriptie heb ik gemaakt omdat ik me afvraag of voetballers inderdaad negatief staan tegenover homoseksualiteit. Daarbij ga ik op zoek naar een verklaring voor het homonegatieve karakter van de sport.

Ik kwam op het idee om mijn afstudeerscriptie te schrijven over homoseksualiteit door een vriendin. Zij is zelf lesbisch en het leek haar interessant als ik iets met dit onderwerp zou doen. Zelf wilde ik eigenlijk liever iets met sport. Toch lieten haar opmerkingen mij niet los. Wat surfend op het internet kwam ik het SCP-rapport *Gewoon Doen* tegen waarin stond dat er eens onderzoek gedaan moest worden naar de homonegatieve populatie voetballers. Mijn aandacht was getrokken; een onderzoek waarin de onderwerpen sport en homoseksualiteit gecombineerd konden worden. Hoewel voetbal en homoseksualiteit geen ideale combinatie lijken te zijn, was dat het wel voor mij als onderwerp van mijn scriptie. Ik heb geen moment meer getwijfeld en ben vervolgens vol goede moed gestart.

Nadat ik de literatuur over dit onderwerp had bestudeerd ben ik begonnen met interviewen. Ik vond dit erg spannend, maar achteraf ook erg leuk om te doen. Ik ben blij dat mijn respondenten tijd wilden vrijmaken om mij te helpen met mijn onderzoek. De interviews namen veel tijd in beslag maar ik heb ieder interview met veel plezier afgenomen mede omdat het amusante gesprekken waren. De meeste respondenten waren heteroseksueel maar ik heb ook twee homoseksuelen met voetbalervaring geïnterviewd. Ik had er graag meer geïnterviewd maar het was erg lastig om hen te vinden. Na het afnemen van de interviews kon ik beginnen met de analyse. Dit vond ik ook een erg leuke fase van het onderzoek, omdat in deze fase theorie en empirie met elkaar verbonden werden en steeds meer puzzelstukjes op hun plaats vielen.

Hand in hand kameraden?

Onderzoek naar homonegativiteit in voetbalelftallen

Een scriptie schrijven doe je niet alleen. Graag wil ik dan ook van de gelegenheid gebruik maken om nog een aantal mensen te bedanken. Op de eerste plaats wil ik mijn ouders bedanken, Sjaak en Janny Hauser. Zij hebben er altijd voor gezorgd dat ik kon studeren. Zij zorgden voor zowel de voorwaarden om te studeren als de mentale support. De steun die ik van hen mocht ontvangen was enorm belangrijk voor mij.

Ten tweede wil ik drs. S.R. Verbeek bedanken voor de begeleiding in de afgelopen maanden. De onderzoeksopzetten, tussentijdse opdrachten en voorlopige versies voorzag hij altijd van prettig commentaar, zodat ik weer verder kon met mijn onderzoek. Zijn vakkundige en prikkelende opmerkingen zorgde er voor dat ik extra gestimuleerd werd en met veel plezier aan deze scriptie heb gewerkt. Ook wil ik prof. dr. G. Engbersen bedanken, hij is de tweede lezer van deze scriptie. Zijn commentaar verraste mij op een positieve manier.

Ten derde wil ik mijn respondenten bedanken voor hun medewerking. Naast mijn ouders, de begeleiding vanuit de Erasmus Universiteit Rotterdam en mijn respondenten zijn er nog tal van anderen die op een bepaalde manier mij geholpen of ondersteund hebben. Zonder deze mensen bij naam te noemen, wil ik ook hen via deze weg bedanken.

Ik ben blij dat ik mijn schoolloopbaan na 21 jaar afrond met deze scriptie. Als voetbal oorlog is¹, dan weet ik dat ik de rest ook wel aan kan!

¹ "Voetbal is oorlog" is een uitspraak van Rinus Michels tijdens het WK Voetbal 1974.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
§ 1.1 Homoseksualiteit in Nederland	1
§ 1.2 Homoseksualiteit en voetbal	2
§ 1.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	3
§ 1.4 Homonegativiteit	5
§ 1.5 Verklaringen voor homonegativiteit	6
§ 1.6 Formulering onderzoeksvraag	8
§ 1.7 Leeswijzer	8
Hoofdstuk 2. Onderzoeksverantwoording	10
§ 2.1 Onderzoeksmethode	10
§ 2.2 Pilotstudy	11
§ 2.3 Selectie van respondenten	12
§ 2.4 Validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek	14
Hoofdstuk 3. Theoretisch kader	17
§ 3.1 Onderzoek naar homonegativiteit	17
§ 3.2 Groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen	19
§ 3.2.1 Mannelijkheid	19
§ 3.2.2 Groepsdruk	21
§ 3.2.3 Mannelijkheid, groepsdruk en homonegativiteit	22
§ 3.3 Proposities	23

Hand in hand kameraden?

Onderzoek naar homonegativiteit in voetbalelftallen

Hoofdstuk 4. Homonegativiteit in een voetbalelftal	25
§ 4.1 Voetballers over homo's	25
§ 4.1.1 Wat vindt u van homoseksualiteit?	26
§ 4.1.2 Gelijke rechten	27
§ 4.1.3 Associatie met vrouwelijkheid	27
§ 4.1.4 Heteroseksisme	29
§ 4.1.5 Schelden	30
§ 4.1.6 Agressie en geweld	32
§ 4.1.7 Zijn de voetballers homonegatief?	33
§ 4.2 Een homo in het team?	34
§ 4.2.1 Acceptatie	35
§ 4.2.2 Onder de douche	36
§ 4.2.3 Fysiek contact	37
§ 4.2.4 Opkomen voor een homo	38
§ 4.2.5 Zijn voetbalelftallen homonegatief?	38
§ 4.3 Concluderend	39
Hoofdstuk 5. Groepsdruk en mannelijkheid in een voetbalelftal	41
§ 5.1 Wie staan er buitenspel?	41
§ 5.2 Aandacht voor het uiterlijk; nuchterig of mannelijk?	42
§ 5.3 De derde helft	45
§ 5.4 Verhalen over vrouwen en seks	46
§ 5.5 Mannen mogen niet afgaan	48
§ 5.6 Concluderend: is voetbal dan echt een mannsport?	50

Hand in hand kameraden?

Onderzoek naar homonegativiteit in voetbalelftallen

Hoofdstuk 6. Samenvatting en slotbeschouwing	51
§ 6.1 Samenvatting empirische bevindingen	51
§ 6.2 Groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen als verklaring voor homonegativiteit	52
§ 6.3 Beantwoording onderzoeksvraag	53
§ 6.4 Tot slot	54
Literatuurlijst	56
Bijlage A. Topiclijst interview	59
Bijlage B. Respondentenlijst	62

1. Inleiding

“De toename van op homo’s gerichte media – van nul tot drie in een half jaar tijd – is opvallend.

Want was de emancipatie van homoseksuelen niet juist zo’n beetje voltooid?”

(Dagblad DAG 2-4-2008, pagina 4)

Bovenstaand citaat komt uit een krantenartikel dat de opkomst van media gericht op homoseksuelen behandelt. Deze journalist denkt dat de homo-emancipatie voltooid is maar het huidige kabinet denkt daar anders over (Plasterk 2007: 5). In mijn onderzoek heb ik bekeken of homonegativiteit in een voetbalelftal het gevolg is van de normen van de groep om mannelijk gedrag te vertonen, waar individuele voetballers zich aan conformeren.

In dit inleidende hoofdstuk wordt beschreven hoe zowel de politiek in Nederland als de Nederlandse bevolking momenteel denkt over homoseksualiteit. Ook beschrijf ik de situatie in de sport- en voetbalwereld als het gaat over homoseksualiteit. De maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van deze scriptie komen aan de orde in § 1.3. Tot slot wordt er in een aantal paragrafen toegewerkt naar de uiteindelijke onderzoeksvraag die centraal staat in deze scriptie.

§ 1.1 Homoseksualiteit in Nederland

De houding van Nederlanders ten aanzien van homoseksualiteit is de laatste decennia positief veranderd (Plasterk 2007: 73). Ook de politiek heeft hieraan bijgedragen door gelijke rechten te geven aan homo- en heteroparen. Het huidige kabinet geeft in het coalitieakkoord aan dat “In samenspraak met betrokken organisaties zal worden gewerkt aan gerichte maatregelen ter bestrijding van discriminatie en geweld tegen homo’s, zowel op straat als in de sport, het onderwijs, de (ouderen)zorg en bedrijven” (Wijffels 2007: 30). Eind 2007 heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een nieuw emancipatiebeleid ontwikkeld, dat als ambitie heeft “dat de houding van de bevolking tegenover homoseksuelen aan het eind van deze periode verbeterd is ten opzichte van 2006” (Plasterk 2007: 5). Kijkend naar het onderzoek Culturele veranderingen 2006 dan kan 12% van de bevolking als homonegatief worden beschouwd; zij zijn tegen gelijke rechten voor homo’s en hetero’s en vinden dat homoseksuelen niet dat leven mogen leiden zoals zij dat zelf willen, 67% van de bevolking zou een positieve houding hebben tegenover homoseksualiteit (Plasterk 2007: 69).

De reden van het kabinet voor het schrijven van dit emancipatiebeleid was de constatering dat de homo-emancipatie nog niet af is. Het kabinet maakt zich zorgen over de intimidatie en geweldsincidenten, de aanhoudende meldingen van discriminatie en de uitingen van homohaar op internet in de afgelopen jaren (Plasterk 2007: 5). Steeds vaker zouden homoseksuelen er weer voor kiezen om hun geaardheid te verbergen, zowel op het werk als in de vrije tijd. De tegenstrijdigheid van een gelijktijdige toename en afname van acceptatie leidt tot de vraag hoe dat mogelijk is (Keuzenkamp et al. 2006: 14). Uit onderzoek van onder andere van Van Wijk et al. (2005) blijkt dat onderzoeken naar de homonegativiteit zich voornamelijk richt op de traditionele verschijning ervan. Onderzoekers hebben echter aangetoond dat er ook een moderne variant bestaat van homonegativiteit en dat deze verklarend is voor een bepaald gedrag dat wordt getoond in situaties waarin homoseksualiteit een rol speelt (Kuyper en Bakker 2006). Het gaat hier om gedrag waarin bijvoorbeeld homoseksuelen gemeden worden als daar een andere legitieme reden voor is dan iemands seksualiteit of het afkeuren van het gedrag van homoseksuelen wat als overdreven wordt omschreven.

§ 1.2 Homoseksualiteit en voetbal

Hoewel dit onderzoek geen trendstudie is, wordt in deze scriptie getracht om de gelijktijdige trend van de toe- en afgenomen acceptatie meer inzichtelijk te maken. Er wordt bekeken hoe voetballers tegenover homoseksualiteit staan. Sport wordt als middel ingezet om de sociale cohesie tussen verschillende bevolkingsgroepen te bevorderen (Roes 2002). Uit de Beleidsvisie HLTB-beleid blijkt dat ongeveer een kwart van de homoseksuele sporters niet met zijn of haar homoseksualiteit naar buiten komt op de sportvereniging (COC en Movisie 2007). Uit ander onderzoek blijkt dat vooral mannelijke homoseksuelen de teamsporten mijden (Janssens et al. 2003).

Teamsport nummer één in Nederland is voetbal (Breedveld en Tiessen-Raaphorst 2006: 4). Naast het feit dat voetbal de meest beoefende teamsport is, krijgt deze sport ook de meeste aandacht in de media en krijgt hierdoor een voorbeeldfunctie (Van den Heuvel 2003). Voetbal staat echter ook bekend om zijn negatieve houding ten opzichte van homo's. Elling zegt hierover "het mannenvoetbal [wordt] over het algemeen nog sterk gekenmerkt door een machocultuur die meestal niet inclusief is voor homomannen" (Elling 2003: 15).

Het is overigens maar de vraag of dit imago terecht is. Bij Defensie zou bijvoorbeeld ook een machocultuur heersen waarbij homoseksualiteit wordt afgekeurd. Uit onderzoek blijkt dat de cijfers over homonegativiteit in de krijgsmacht in vergelijking met de Nederlandse bevolking nagenoeg gelijk liggen (Adolfsen et al. 2006). Uit Amerikaans onderzoek onder studenten blijkt dat voetballers, in vergelijking met andere teamsporten, niet significant meer homonegatief zouden zijn (Roper et al. 2007: 923). Door de combinatie van de populariteit en het antihomo-imago van de sport wordt het interessant om voetballers centraal te stellen als een case study.

Er is nog een belangrijk kenmerk van voetbal en dat heeft te maken met de sekse-ideologie die bij bepaalde sporten hoort. Zo heeft voetbal al sinds jaar en dag een mannelijk imago (Elling 2003). Hockey en volleybal zijn ook teamsporten waar mannen met elkaar sporten, maar deze sporten hebben ook een vrouwelijke variant die in Nederland hoog wordt gewaardeerd. Het vrouwenvoetbal wordt daarentegen vaak niet positief beoordeeld (Elling 2003: 12), het zou volgens de respondenten van Elling niet eens geschikt zijn voor vrouwen. Voetbal lijkt een sport waarmee een man zijn mannelijkheid kan onderstrepen. Mennesson en Clément beschrijven voetbal als een “bastion of masculinity in European team sports” (Mennesson en Clément 2003: 311). Rugby en ijshockey zijn ook sporten met een mannelijke connotatie, maar vanwege de geringe omvang van deze sporten in Nederland heb ik gekozen om voetballers te onderzoeken. In Hoofdstuk 2 motiveer ik mijn keuze voor amateurvoetballers tussen de 18 en 25 jaar oud, autochtoon, niet-religieus en hoogopgeleid².

§ 1.3 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Het COC is de landelijke organisatie die opkomt voor de belangen van homoseksuelen. Het COC heeft meerdere keren aangegeven bij de Koninklijke Nederlandse Voetbal Bond (KNVB) dat de bond zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid moet tonen door een actief homobeleid op te stellen. Dit is er tot op heden nog niet van gekomen. In het emancipatiebeleid van minister Plasterk is echter te lezen dat de KNVB zich ook wil gaan inzetten om de “discriminatie op grond van ras, geloof, etniciteit en seksualiteit in het voetbal aan te pakken” (Plasterk 2007: 42). Concreet is hier echter nog niets over bekend. In Groot Brittannië heeft de Football Association daarentegen wel een streng beleid dat de homonegativiteit rondom het voetbal moet terugdringen. Door onderzoek te doen naar deze homonegativiteit onder voetballers in Nederland kan inzichtelijk worden gemaakt in welke vorm deze homonegativiteit tot uiting komt en dit kan voor betrokken partijen wellicht handvatten bieden om dit probleem aan te pakken. Dat het een probleem is, blijkt uit onderzoek van Meyer.

² In Hoofdstuk 2 zal blijken dat dertien van de zeventien respondenten aan deze kenmerken voldoen. De andere vier respondenten voldoen om verschillende, zwaarwegende redenen hier niet aan.

Homoseksuelen zouden chronische stress kunnen ervaren in een heteroseksistische maatschappij, hij noemt dit minderheidsstress (Van Wijk et al. 2005: 19). Deze stress ontwikkelt zich volgens Meyer als gevolg van angst voor geweld en voor de problemen rondom de coming out. Volgens Hospers kan het ook ontstaan door het negatieve lichaamsbeeld dat veel homoseksuelen zouden hebben (Hospers 2006: 19). Hekma gaat in op homonegativiteit in de sport en zegt “aangezien de bestaande vormen van discriminatie nauw verbonden zijn met de heersende sportcultuur, gaat het om een structureel verschijnsel en dus om een ernstig probleem” (Hekma et al. 1994: 43). Deze sportcultuur omvat onder andere de aanmoediging aan alle mannen om zich mannelijk te gedragen en het afkeuren van ‘mietjes’-gedrag (Hekma et al. 1994).

Naast deze maatschappelijke relevantie heeft dit onderzoek ook een grote wetenschappelijke relevantie. Hekma sluit zijn onderzoek naar homo’s in de sport af met zeven aanbevelingen. De laatste aanbeveling luidt “...onderzoek te doen (...) onder heteroseksuele sporters over homo’s en (homo)seksualiteit” (Hekma et al. 1994: 47). Twaalf jaar later wordt eenzelfde aanbeveling gedaan door het SCP “...het [is] wenselijk ook een kwalitatief onderzoek te starten naar gedrag en emoties van heteroseksuelen die negatief staan ten opzichte van homoseksualiteit. Zulk onderzoek kan specifiek gericht zijn op homonegatieve populaties zoals (...) personen in het voetbal” (Keuzenkamp et al. 2006: 244). Dit gat in de wetenschappelijke kennis is in de tussenliggende periode nog niet opgevuld en het lijkt mij een uitdaging een bijdrage te leveren aan de invulling hiervan. Hoewel de categorie ‘personen in het voetbal’ naast de actieve voetballers ook bestaat uit bijvoorbeeld de bestuurders van een vereniging en het publiek wordt in deze scriptie de actieve voetballer centraal gesteld. De keuze voor de voetballers en niet het publiek of bestuur is gemaakt omdat deze het meest direct worden geconfronteerd met de homoseksuele voetballer. Een homoseksueel die twijfelt om op de voetbal voor zijn geaardheid uit te komen, zal op amateurniveau het meest geconfronteerd worden met de mening en gedrag van teamgenoten.

Een tweede wetenschappelijke relevantie van deze scriptie is de bijdrage die geleverd wordt aan het concept mannelijkheid. De term mannelijkheid wordt zowel in de literatuur als in het dagelijks leven heel gemakkelijk gebruikt. Een concrete definiëring is echter maar zeer beperkt aanwezig. Een reden hiervoor is mogelijk dat de invulling van de term cultuur- en tijdsgebonden is (Butter 1997: 54). In deze scriptie neemt de term mannelijkheid een belangrijke positie in en daarom poog ik ook een bijdrage te leveren aan de verduidelijking wat nu als mannelijk wordt gezien in een Westerse samenleving anno 2008.

§ 1.4 Homonegativiteit

Met homonegativiteit worden alle negatieve houdingen, meningen, gedachten en opvattingen over homoseksualiteit bedoeld. In de eerste paragraaf werd al gezegd dat er twee vormen van homonegativiteit zijn; een traditionele en een moderne variant. In onderzoeken naar de houding ten aanzien van homoseksualiteit werd tot voor kort vooral de traditionele houding onderzocht. Hiermee wordt bedoeld dat men bekijkt hoe men denkt over gelijke rechten en discriminatie.

Homoseksualiteit wordt dan veelal als een ziekte of een zonde benaderd. Deze houding laat zich meer in de openbaarheid zien en is gemakkelijker te meten. Dat deze vorm in de laatste decennia is afgenomen blijkt uit verschillende onderzoeken (Kuyper en Bakker 2006: 21).

Een belangrijk verschil tussen de traditionele en moderne variant is dat de eerste meer een attitude weergeeft en de tweede vooral gedrag betreft. Omdat dit gedrag subtiel wordt vertoond is het moeilijk door middel van observatie te meten en daarom is er in dit onderzoek voor gekozen om voetballers te interviewen. Meer hierover volgt in Hoofdstuk 2. In het geval van moderne homonegativiteit wordt het verschijnsel an sich niet zozeer afgekeurd, maar komt men er liever niet mee in aanraking in de eigen omgeving. Geïnspireerd door nieuwe inzichten over seksisme en racisme is het idee ontstaan over deze moderne homonegativiteit (Van Wijk et al. 2005; Raja en Stokes 1998; Kuyper en Bakker 2006). Uit deze onderzoeken blijkt dat deze moderne variant aanwezig is, in Nederland “scoren [mensen] gemiddeld hoger op de moderne schaal dan op de traditionele schaal” (Van Wijk et al. 2005: 23). In Hoofdstuk 3 zal ingegaan worden op onderzoeken naar moderne homonegativiteit.

Naast deze tweedeling in homonegativiteit beschrijft Wright een typologie waarin vijf posities te onderscheiden zijn; homofobie, tolerantie, heteroseksisme, acceptatie, en waardering en steun (Kuyper en Bakker 2006: 12). Mensen die homofobisch zijn, zijn openlijk en duidelijk tegen homoseksualiteit. Homofobisch kan vergeleken worden met traditionele homonegativiteit. Deze typologie wordt later in deze scriptie uitvoeriger behandeld.

§ 1.5 Verklaringen voor homonegativiteit

In de literatuurstudie van Kuyper en Bakker (2006) wordt het model van Herek behandeld. Dit model beschrijft verschillende verklaringen voor een homonegatieve attitude. Deze vier verklaringen zijn:

- Generalisatie over een groep naar aanleiding van eerdere ervaringen
- Defensieve houding
- Uitdrukking van waarden en normen
- Sociale expressie

Een eerste verklaring kan zijn dat men naar aanleiding van eerdere ervaringen een generalisatie maakt over een hele groep. Wanneer iemand buren heeft die homoseksueel zijn en altijd in leren kleding lopen dan kan diegene de generalisatie maken dat alle homoseksuelen deze kledingstijl hebben. Ten tweede spreekt Herek over een defensieve houding; men worstelt met de eigen seksualiteit of men ziet overeenkomsten tussen zichzelf en homo's en wil hier afstand van doen. Wanneer iemand bijvoorbeeld naast het voetballen ook nog dansen als hobby heeft, dan zou degene wellicht bang kunnen zijn dat hijzelf als homo wordt bestempeld en daardoor erg defensief reageert ten aanzien van homoseksualiteit om zodoende aan de buitenwereld te laten zien dat hijzelf heteroseksueel is. Ten derde kan iemands attitude ten opzichte van homoseksualiteit een uitdrukking zijn van waarden en normen die voor diegene belangrijk zijn. Men kan negatief tegenover homo's staan omdat hij bijvoorbeeld gelooft dat God het niet zo heeft bedoeld. Tot slot kan een attitude ook een sociale expressie zijn. Hiermee wordt bedoeld dat de attitude een bevestiging van iemands lidmaatschap tot een bepaalde groep is (Kuyper en Bakker 2006: 24). Iemand kan bijvoorbeeld voetbal associëren met 'stoer' en dan het gevoel hebben dat hij tot een stoere groep behoort, omdat hij voetbalt en dezelfde attitudes overneemt zoals die gebruikelijk zijn in de groep. Deze theorie is extra interessant, omdat het gekoppeld kan worden aan de sportcultuur waar Hekma (1994) het over heeft en de machocultuur van Elling (2003). Om bij de groep te horen moet mannelijk gedrag vertoond worden en vooral 'mietjes-gedrag' worden vermeden. Wanneer blijkt dat deze laatste functie wordt genoemd om homoseksualiteit af te keuren, dan is het maar de vraag of het individu zelf homoseksualiteit afkeurt of dat bepaald gedrag wordt vertoond om te kunnen behoren bij een groep. Deze vraag zal centraal staan in deze scriptie, in § 1.6 meer hierover.

Homonegativiteit wordt ook wel toegeschreven aan 'gender issues'. Er zijn drie varianten waarin gender issues als verklaring dienen voor homonegativiteit. De eerste theorie van onder andere Herdt en Van den Meer gaat er vanuit dat homoseksualiteit met vrouwelijkheid wordt geassocieerd en dat alles wat als vrouwelijk wordt bestempeld, minder positief wordt gewaardeerd. In dit geval is het dus eigenlijk een vorm van seksisme (Kuyper en Bakker 2006: 26). Ook hier kan de koppeling gemaakt worden met de sport- en machocultuur van respectievelijk Hekma (1994) en Elling (2003). De gedachte dat vrouwen minder goed kunnen sporten, zou aanleiding kunnen zijn om iemand als vrouwelijk te bestempelen als hij iets minder goed kan. Iemand uitschelden voor homo ligt in het verlengde hiervan. Een andere verklaring is dat men graag met mensen van hetzelfde geslacht omgaat. Sportclubs zijn bijvoorbeeld in veel gevallen op deze manier samengesteld. Dit is te zien in de teamsamenstellingen en de kleedlokalen die gescheiden zijn. De homoseksueel zou de non-seksuele omgeving verstoren. Wilton zegt hierover: "homonegativiteit bewaakt dus de grenzen tussen de sociale en seksuele interactie in de seksegesegegreerde maatschappij" (Kuyper en Bakker 2006: 26). Tot slot is er het gender belief systeem, dat zegt dat mannen vrouwengedrag moeten vermijden en omgekeerd. Degenen die dat niet doen, worden negatief beoordeeld door met name de mensen die een sterk sekserollenpatroon voor ogen hebben. Wanneer een man gedrag vertoont dat eigenlijk wordt toegeschreven aan het andere geslacht (cross-gender gedrag), wordt men al snel als homo bestempeld. Het onmannelijke gedrag van mannen wordt overigens sterker veroordeeld dan onvrouwelijk gedrag van vrouwen. Een man zou zich meer moeten bewijzen dan een vrouw en wanneer een man zijn mannelijkheid bewijst dan is dat veelal gebaseerd op seksualiteit. Franklin zegt in een artikel uit 2000 over homonegatief gedrag dat "Van degenen die nooit antihomoseksueel geweld hebben gebruikt geeft 38% aan dit wel te zullen doen als ze versierd zouden worden door een homoseksuele man" (Kuyper en Bakker 2006: 27).

Wat betekenen deze mogelijke verklaringen voor homonegativiteit in een voetbalelftal? In de volgende paragraaf zal dat duidelijk worden als de onderzoeksvraag wordt geformuleerd.

§ 1.6 Formulering onderzoeksvraag

Volgens het SCP-rapport van Keuzenkamp et al. (2006) zouden personen uit het voetbal een homonegatieve populatie zijn. Dit wordt ervaren door homoseksuelen. Kijkend naar de cijfers over homonegativiteit dan is 12% van de Nederlandse bevolking homonegatief (Plasterk 2007: 69). Bij mij rees echter de vraag of deze 12% wordt gevormd door de ruim 1,2 miljoen leden van de KNVB (Stolk 2007: 53). Oftewel zijn over het algemeen alle voetballers homohaters? Of wordt homoseksualiteit wel degelijk geaccepteerd op individueel niveau, maar verklaren andere factoren de aanwezigheid van de homonegatieve sfeer in een voetbalelftal?

Zowel de sociale expressie-functie die door Herek wordt genoemd als verklaring voor homonegativiteit als de verklaringen vanuit het gender-perspectief, zoals die in de vorige paragraaf beschreven zijn, zijn naar mijn verwachting van grote invloed op het vertoonde homonegatieve gedrag van voetballers. Homonegatief gedrag van voetballers is dan te verklaren in termen van groepsdruk en de heersende sportcultuur en niet zo zeer vanwege een homonegatieve attitude op individueel niveau ten aanzien van homoseksualiteit. De twijfel over het werkelijk aanwezig zijn van homonegativiteit bij voetballers op individueel niveau en het vermoeden dat er groepsdruk aanwezig is om mannelijk gedrag te vertonen, leidt tot de volgende onderzoeksvraag:

“Als voetballers niet op individueel niveau homonegatief zijn, hoe draagt dan groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen bij aan de homonegativiteit in een voetbalelftal?”

In § 3.3 worden de proposities, welke afgeleiden zijn van deze onderzoeksvraag, geformuleerd aan de hand van de theorie die in dat hoofdstuk wordt behandeld.

§ 1.7 Leeswijzer

Na een inleiding over homoseksualiteit in Nederland en in de sportwereld, heb ik in dit eerste hoofdstuk de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie uiteengezet. Vervolgens ben ik ingegaan op de term homonegativiteit en de mogelijke verklaringen voor dit verschijnsel. Het vermoeden dat een combinatie van twee verklaringen een uitleg kan zijn voor de aanwezigheid van homonegativiteit in voetbalelftallen, leidde tot de formulering van de onderzoeksvraag die centraal staat in deze scriptie. In Hoofdstuk 2 wordt de onderzoeksmethodiek met bijbehorende keuzes toegelicht. Ik geef een verantwoording voor het gebruik van diepte-interviews, de pilotstudy en tot slot ga ik in op de validiteit van het onderzoek. In dit hoofdstuk licht ik ook de keuze voor mijn respondenten toe. Ik heb zeventien interviews afgenomen waarvan dertien bij mannen tussen de 18-25 jaar oud, spelend op amateurniveau, autochtoon, niet-religieus en hoogopgeleid. De keuze voor

respondenten met deze kenmerken en de keuze van nog eens vier respondenten die afwijken van deze kenmerken om verschillende redenen motiveer ik in Hoofdstuk 2. In Hoofdstuk 3 wordt de theoretische kennis over homonegativiteit verder uitgediept. Er worden drie andere onderzoeken van moderne homonegativiteit besproken en ik zet de typologie van Wright uiteen. Deze typologie bestaat uit een continuüm van vijf houdingen ten aanzien van homoseksualiteit: homofobie, tolerantie, heteroseksisme, acceptatie en waardering en steun (Kuyper en Bakker 2006: 12). Ook ga ik in Hoofdstuk 3 in op de andere twee centrale concepten van deze scriptie; groepsdruk en mannelijkheid. Aan het einde van dit hoofdstuk formuleer ik een vijftal proposities die in Hoofdstuk 4 en 5 worden onderzocht aan de hand van de gegevens welke zijn verkregen uit de interviews. In Hoofdstuk 4 wordt bekeken hoe voetballers tegenover homoseksualiteit staan en hoe zij verwachten te reageren op een homoseksuele teamgenoot. Het is niet mogelijk om de respondenten exact te plaatsen in de typologie van Wright. Wel toon ik aan dat er aanwijzingen zijn voor de verschillende houdingen die Wright noemt. In dit hoofdstuk toon ik aan dat er op individueel niveau slechts beperkt sprake is van homonegativiteit. Er is echter wel sprake van een homonegatieve sfeer rondom het voetbal, volgens mijn respondenten. In Hoofdstuk 5 zet ik vervolgens uiteen dat het in een voetbalelftal belangrijk is om mannelijk gedrag te vertonen. Duidelijk wordt dat er in voetbalelftallen een bepaalde groepsdruk heerst om mannelijk gedrag te vertonen. De conclusies en beantwoording van de onderzoeksvraag zijn te lezen in Hoofdstuk 6. In dit hoofdstuk laat ik zien hoe deze sfeer van mannelijkheid in voetbalelftallen een bijdrage levert aan de homonegativiteit in het voetbal.

Hoofdstuk 2. Onderzoeksverantwoording

“Als we wisten wat we deden, heette het geen onderzoek”

(Albert Einstein)

In deze paragraaf wordt uiteengezet waarom er bepaalde keuzes zijn gemaakt in het onderzoekstraject. In de eerste paragraaf wordt uitgelegd waarom er is gekozen voor diepte-interviews. Er is ook een pilotstudy uitgevoerd, deze wordt in de tweede paragraaf besproken. Vervolgens wordt uiteengezet op basis van welke kenmerken de zeventien respondenten zijn geselecteerd en tot slot wordt ingegaan op de validiteit van het onderzoek.

§ 2.1 Onderzoeksmethode

Er is al veel kwantitatief onderzoek verricht naar de positie van heteroseksuelen ten aanzien van homoseksualiteit. Al meerdere malen is er gevraagd om een kwalitatief onderzoek (Hekma et al. 1994; Keuzenkamp et al. 2006) over dit onderwerp. De kwantitatieve gegevens geven alleen een cijfermatig beeld van de situatie, maar laten geen ruimte voor nuances. In gestandaardiseerde enquêtes wordt de respondent veelal beperkt in zijn antwoordmogelijkheden. Bovendien wordt niet duidelijk waarom mensen een bepaalde positie innemen. Door het voeren van diepte-interviews kunnen achterliggende motieven naar voren komen. Juist deze informatie kan waardevol zijn voor de wetenschap, maar bijvoorbeeld ook voor de homogemeenschap en beleidsvoerders. Daarnaast is de verwachting dat men in kwantitatieve interviews maar zeer beperkt aangeeft dat er gedrag wordt vertoond dat in eerste instantie voortkomt uit de groep. Gezien het onderwerp van deze scriptie zou dat niet leiden tot de gewenste informatie om uitspraken te kunnen doen over de onderzoeksgroep.

Er zijn ook nog andere redenen om te kiezen voor het voeren van diepte-interviews.

Homonegativiteit heeft een traditionele en een moderne vorm. De traditionele vorm is gemakkelijk in kwantitatief onderzoek te meten (zie voor een overzicht Kuyper en Bakker 2006). De moderne variant betreft echter vaak subtiel gedrag dat moeilijk waar te nemen is. Ook hier is reeds kwantitatief onderzoek naar verricht en de focus lag dan vooral op de zoektocht naar correlerende variabelen (o.a. Van Wijk et al. 2005). In deze scriptie wordt met een kwalitatief onderzoek gekeken naar de houding van heteroseksuele voetballers ten aanzien van homoseksualiteit. Er zijn verschillende kwalitatieve methodes die daarbij gebruikt kunnen worden. Observatieonderzoek wordt echter bemoeilijkt omdat de moderne variant subtiel is en dus moeilijk met behulp van observatie te meten is. Daarnaast was deze methode voor mij geen optie, omdat ik als onderzoeker

geen vrije toegang zou hebben tot mijn onderzoeksgroep. Juist de kleedkamersituaties zijn in dit onderzoek waardevol, maar als vrouw zou ik me niet kunnen begeven in een herenkleedkamer.

Voordat ik begon met interviewen heb ik gesproken met dr. Gert Hekma. Hij is universitair docent homo/lesbische studies aan de Universiteit van Amsterdam. Ik heb met hem gesproken over hoe ik het onderzoek en de interviews zo goed mogelijk zou kunnen aanpakken.

De zeventien interviews zijn opgenomen met een memorecorder. Na het afnemen van de interviews heb ik deze uitgewerkt. Vervolgens heb ik een inhoudsanalyse op de interviews gedaan. Uitspraken van verschillende respondenten over hetzelfde onderwerp heb ik verzameld. Op deze manier kreeg ik per deelonderwerp een overzicht hoe mijn onderzoeksgroep er over dacht. Dit vergemakkelijkte de analyse.

§ 2.2 Pilotstudy

In de literatuur worden er een viertal verklaringen gegeven waarom mensen een negatieve attitude kunnen hebben ten aanzien van homoseksualiteit en daarnaast worden er ook nog verklaringen gezocht vanuit het genderperspectief (Kuyper en Bakker 2006) zoals reeds in § 1.5 uiteen is gezet. In de eerste fase van dit onderzoek was het niet duidelijk welke en hoe deze verklaringen zouden passen in het vraagstuk rondom homonegativiteit onder voetballers. Ik heb daarom een pilotstudy gedaan om een eerste indruk te krijgen van de voetballers. In deze pilotstudy is met vijf heteroseksuele mannen gesproken. Zij verschillen van elkaar op basis van leeftijd en opleidingsniveau. Een zesde respondent in de pilotstudy was een homoseksuele voetballer. Dit beschouwde ik als een kans die ik niet moest laten lopen, gezien de beperkte aanwezigheid van homoseksuelen die voor hun geaardheid uitkomen in de voetbalerij. Eén van de respondenten is overigens een teamgenoot van deze homoseksuele voetballer. Hierdoor werd het mogelijk om de ervaringen van beiden te vergelijken.

Er werden aanwijzingen in de pilotstudy gevonden dat een combinatie van verklaringen uit de literatuur een verklaring zou kunnen zijn voor de homonegatieve sfeer in een voetbalelftal. Deze aanwijzingen waren zo sterk dat ik er voor heb gekozen om de onderzoeksvraag te specificeren.

Het tweede voordeel van het doen van een pilotstudy was het testen van een vragenlijst. Zowel het soort vragen kon getest worden als wel de deelonderwerpen die van belang zijn voor de beantwoording van de onderzoeksvraag. Aan de hand van de pilotstudy is uiteindelijk een topiclijst opgesteld, deze is in Bijlage A te vinden.

§ 2.3 Selectie van respondenten

Voor dit onderzoek zijn zeventien diepte-interviews afgenomen. Zowel de variabelen van de respondenten als de variabelen van de verschillende voetbalverenigingen zijn in het geval van dit kwalitatieve onderzoek niet geheel onder controle te houden. Er waren verschillende opties om een strategische steekproef te selecteren. Er is een groot aantal variabelen dat samenhangt met homonegativiteit (Van Wijk et al. 2005: 24-25). Deze individuele kenmerken geven echter geen verklaring voor homonegativiteit van voetbalelftallen. Het model van Herek en het genderperspectief kunnen dat wel doen.

Wel werden er op basis van deze individuele kenmerken vijftien heteroseksuele respondenten geselecteerd. Door de grote verscheidenheid aan individuele variabelen die een samenhang vertonen met homonegativiteit, ontstonden er twee opties. Enerzijds kon de keuze gemaakt worden om niet specifiek te selecteren omdat het hier een aantal variabelen betreft, zoals leeftijd, etniciteit, religie en opleidingsniveau die überhaupt geen normale verdeling zouden laten zien en dus niet representatief zouden zijn, gezien de geringe omvang van het aantal respondenten. Daarnaast zijn ook karaktereigenschappen zoals autoritarisme en situationele omstandigheden, zoals het hebben van homoseksuelen in de eigen omgeving, die samenhangen met homonegativiteit maar die niet in te schatten zijn voorafgaand aan een interview. Anderzijds kon er worden gekozen om een aantal variabelen stabiel te houden. Zodoende kunnen deze variabelen niet worden aangedragen voor verschillen in individuele homonegativiteit. Vanwege deze laatst genoemde reden heb ik voor deze optie gekozen.

Er wordt dus de keuze gemaakt voor een steekproef die statistisch gezien beperkt homonegatief op individueel niveau behoort te zijn terwijl zij behoren tot een "homonegatieve populatie" (Keuzenkamp et al. 2006: 244) zoals al in § 1.3 werd beschreven. Door variabelen leeftijd, etniciteit, religiositeit en opleidingsniveau constant te houden, kunnen zij geen verklaring zijn voor de houding ten opzichte van homoseksualiteit op collectief niveau. Uit onderzoek van Van Wijk et al. (2005) blijkt dat ouderen, allochtonen, religieuzen en laagopgeleiden meer homonegatief zouden zijn dan jongeren, autochtonen, niet-religieuzen en hoogopgeleiden.

De variabele leeftijd wordt stabiel gehouden door respondenten te selecteren in een bepaalde leeftijdscategorie. Er wordt gekozen voor de leeftijd 18 tot en met 25 jaar omdat uit de pilotstudy bleek dat de ouderen dachten dat voornamelijk de jongeren in de groep te maken hebben met groepsdruk. Zij zouden zich nog moeten bewijzen. Respondent 3 is 34 jaar en in de pilotstudy zegt hij bijvoorbeeld over zijn eerste jaren bij de selectie: "Dan word je uitgedaagd of dan word je in situaties

gepusht waarin je moet handelen om er bij te horen". Ook Feltzer beschrijft dit, hij zegt dat jongeren onzeker zijn en daarom op zoek gaan naar hun identiteit en dan is iemand gevoeliger voor groepsdruk (Orbán 2007). Ik kies voor de leeftijdscategorie 18 tot en met 25 jaar omdat volgens de KNVB iemand in de senioren speelt als hij achttien jaar oud is op de peildatum van 1 januari en in het onderzoek van Van Wijk et al. (2005) ook de bovengrens van 25 jaar is gekozen als eerste leeftijdscohort. Niet-religiositeit wil zeggen dat men geen geloof belijdt en iemand is autochtoon als beide ouders in Nederland zijn geboren³. Met hoogopgeleiden wordt bedoeld dat iemand minimaal op hbo-niveau of op een universiteit een opleiding volgt of heeft gevolgd.

Dertien van de zeventien respondenten die in deze scriptie worden geciteerd of besproken zijn tussen de 18 en 25 jaar oud, autochtoon, niet-religieus en hoogopgeleid. De vier uitzonderingen hierop zijn één respondent uit de pilotstudy (respondent 3), twee homoseksuele respondenten (respondent 6 en 16) en een profvoetballer (respondent 14). Zij verschillen van de overige respondenten op basis van leeftijd en opleidingsniveau. De respondent uit de pilotstudy was dusdanig interessant, omdat hij een teamgenoot is van de homoseksuele respondent. De twee homoseksuele respondenten wilde ik graag interviewen om ook enig inzicht te verwerven over de 'andere kant' van het verhaal. Meerdere homoseksuele respondenten had ik helaas niet tot mijn beschikking. De mogelijkheid om een profvoetballer te kunnen interviewen zag ik als een buitenkans om ook een kleine indruk te krijgen hoe de professionele voetbalwereld tegen homoseksualiteit aankijkt. Omdat ik deze drie verschillende redenen van belang vond, heb ik voor deze respondenten een uitzondering gemaakt. De interviews met deze vier krijgen minder gewicht dan de andere respondenten, hierover meer in de volgende paragraaf. In Bijlage B staat een overzicht van kenmerken van alle respondenten.

De kenmerken van de verenigingen, zoals grootte, niveau en mate van stedelijkheid waar de vereniging is gevestigd worden buiten beschouwing gelaten. De grootte van de vereniging doet namelijk niet ter zake, want ik richt me op het elftal waar de respondent in speelt. De mate van stedelijkheid waar de vereniging is gevestigd laat ik ook buiten beschouwing. In het onderzoek van Van Wijk et al. (2005: 24-25) zou er een significant verschil bestaan tussen de urbanisatiegraad van de woonplaats en de mate van homonegativiteit. De onderzoekers zelf zetten vraagtekens bij de representativiteit van hun steekproef op dit punt. In het gesprek met Hekma zei hij hierover dat hij dacht dat het niet veel verschil zou uitmaken als ik met deze variabele expliciet rekening zou houden. Het niveau waarop het elftal acteert, is naar verwachting niet van invloed op de aanwezigheid van

³ Definitie volgens het CBS (www.cbs.nl)

groepsdruk. Groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen kan zich op verschillende manieren uiten. In prestatieteams zal de druk groot zijn om goed te voetballen, dit kan men opvatten als operationalisering van concepten als competitief en ambitieus die typisch mannelijk zouden zijn (Butter 1997: 54). In 'vriendenteams' kunnen bijvoorbeeld de mate van alcohol drinken en het pochen op vrouwen en seks een uiting zijn van groepsdruk. Dit zou als mannelijk getypeerd kunnen worden, omdat het ook voortvloeit uit de behoefte van competitie. Hoe meer bier men op kan of hoe meer vrouwen men kan versieren, hoe mannelijker iemand is in de ogen van een ander of van zichzelf. Op één respondent na waren de respondenten wel allen actief op amateurniveau. De keuze voor amateurvoetballers is gemaakt omdat de groep amateurs verhoudingsgewijs veel groter is dan de groep profvoetballers. Ter vergelijking: er waren in het seizoen 2006-2007 38 clubs in het betaald voetbal in Nederland en bijna 2.800 amateurverenigingen (Stolk 2007: 55).

Bij alle drie de kenmerken, grootte, niveau en mate van stedelijkheid waar de vereniging is gevestigd zou overigens in mijn onderzoek ook representativiteit niet gerealiseerd worden. Prioriteit wordt gelegd bij diepgang. Het doel van dit onderzoek is om de aanwezigheid van het homonegatieve karakter in voetbalelftallen te verklaren en dat kan worden gerealiseerd door het afnemen van diepte-interviews. Juist kwalitatief onderzoek kan beter inzicht geven in de manier waarop homonegativiteit zich uit en hoe het ontstaat.

§ 2.4 Validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek

In tegenstelling tot de eis van representativiteit, is wel gestreefd om de validiteit en betrouwbaarheid te waarborgen. Bergsma beschrijft twee vormen van verstoringen die bij kwalitatief onderzoek middels interviews voor kunnen komen en die van invloed zijn op de validiteit en betrouwbaarheid. Ten eerste kan het zijn dat de waargenomen gebeurtenissen als meer representatief geïnterpreteerd worden, dan dat zij in werkelijkheid zijn. Dit wordt 'the holistic fallacy' genoemd (Bergsma 2003: 16). Het is niet mijn intentie om generaliserende opmerkingen te maken over alle voetballers in Nederland. Daarentegen poog ik een beeld te schetsen van de omgangsvormen in verschillende voetbalelftallen. Hoewel er respondenten zijn geïnterviewd van verschillende teams, werd duidelijk dat deze omgangsvormen op een aantal punten overeen kwamen. Deze overeenkomsten zijn natuurlijk wel bruikbaar om uitspraken te kunnen doen over de onderzoeksgroep. Ten tweede wordt de 'elite bias' genoemd, dit is dat informatie afkomstig van mondige, goedgeïnformeerde respondenten zwaarder wordt meegewogen dan van minder vooraanstaande respondenten (Bergsma 2003: 16). Deze 'valkuil' was in dit onderzoek aanwezig, omdat de mogelijkheid bestond dat de interviews van de twee homoseksuele respondenten en een

teamgenoot van één van hen veel meer waarde zouden krijgen. Zij zijn immers de enigen die de geschetste situaties daadwerkelijk hebben meegemaakt. Ik ben me van dit risico bewust geweest en heb getracht dit gevaar zo veel mogelijk te vermijden. Ook heb ik gezocht naar meerdere homoseksuele voetballers, maar die waren helaas niet beschikbaar ten tijde van het onderzoek. Voor de geïnterviewde profvoetballer geldt ook dat er voorzichtig om gegaan dient te worden met wat hij over het onderwerp zegt. De mening van een persoon is niet voldoende om gerechtvaardigde uitspraken te doen over een hele groep. Toch wilde ik hem wel meenemen in het onderzoek om een kleine indruk te krijgen van de situatie in een professioneel voetbalelftal.

Omdat ik zelf alle interviews afgenomen heb, hoeft er geen rekening worden gehouden met de eventueel verschillende invloeden van de interviewer op de respondent. Daarnaast is door mij tijdens de interviews een open, neutrale houding aangenomen en de interviews hebben in een rustige omgeving plaatsgevonden.

Er worden in dit onderzoek drie soorten vragen gesteld (Emans 2004). Ten eerste kan er naar een zelfbeschrijving worden gevraagd, bijvoorbeeld “hoe homonegatief bent u?”. Ook kan er worden gevraagd naar feiten, zoals “heeft u wel eens iemand voor homo uitgescholden?”. Ten slotte kunnen er vragen worden gesteld naar gedragsintenties zoals “wat zou u doen als u zou moeten douchen met een homoseksueel?”. Met name deze laatste soort vraag kan validiteitproblemen met zich meedragen omdat het om een hypothetische kwestie gaat. Toch bleek uit de interviews dat de respondenten goed kunnen inschatten hoe zijzelf en teamgenoten zouden reageren. Het is de vraag of het in werkelijkheid zo gaat zoals de respondent beschrijft. Omdat het een onderwerp betreft dat soms nog als een taboe wordt beschouwd, is de kans groot op sociaal wenselijke antwoorden. Methodologisch gezien waren er ook geen andere praktische mogelijkheden voor mij om dit te onderzoeken. De Amerikaanse journalist Norah Vincent ging een jaar undercover als man, om participerende observaties te doen. Het doel was er achter te komen waar het in de blanke Amerikaanse mannelijkheid om draait (Jense 2008). Een soortgelijk onderzoek waarin ik mij als homoseksuele voetballer voor zou doen, is voor mij niet mogelijk, omdat er zich tal van situaties voor zouden kunnen doen waarin ik ontmaskerd zou kunnen worden. Een mannelijke onderzoeker had deze keuze wel kunnen maken.

Dit heb ik proberen te ondervangen door vooraf heel duidelijk te stellen dat het belangrijk is om eerlijk te zijn en ik heb anonimiteit gegarandeerd. Daarnaast is er voor gekozen om de respondenten ook als informanten te gebruiken. Het is vaak moeilijk om toe te geven dat men negatieve gedragingen of houding heeft. Dit zelfde geldt ook voor de beïnvloeding van de groep. Mensen zien

zich graag als individu maar gedrag wordt veelal beïnvloed door de omgeving. Dit hoeft echter geen tekortkoming van het onderzoek te zijn. Wanneer een respondent een homonegatieve omgeving herkent, dan is het niet verwonderlijk dat homoseksuelen dit zelf ook zo ervaren. Dus als een respondent niet over zichzelf praat maar over een teamgenoot of de groep dan geeft dat ook informatie over de situatie. Op deze manier kunnen de respondenten als een informant worden beschouwd.

Hoofdstuk 3. Theoretisch kader

"Hij was tot alles bereid, tenminste als hij de anderen het zo zag voordoen, want als hij alléén was gedroeg hij zich anders jawel dan was hij gevoelig teerhartig maar als jongen kan je je daarmee in de groep niet handhaven als man kan je het eigenlijk evenmin..."

(Uit: 'Steen des aanstoots' van Willy Spillebeen, 1970)

In het inleidende hoofdstuk werd al uiteengezet wat wordt verstaan onder homonegativiteit en andere posities die men kan in nemen ten aanzien van homoseksualiteit. In dit hoofdstuk zal daar nog verder op worden ingegaan in § 3.1. In de geformuleerde onderzoeksvraag is het concept 'groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen' geïntroduceerd. Dat is het tweede onderwerp van dit hoofdstuk. In § 3.3 moet duidelijk worden hoe de theorie aansluit op de case study in deze scriptie.

§ 3.1 Onderzoek naar homonegativiteit

Naar aanleiding van nieuwe inzichten over racisme en seksisme is men opnieuw onderzoek gaan doen naar homonegativiteit. Resultante daarvan is dat naast de traditionele vorm ook een moderne variant te onderscheiden is. Van Wijk et al. (2005) hebben in Nederland onderzoek gedaan naar moderne homonegativiteit. Zij beschrijven dat mensen via een socialisatieproces een negatief gevoel ontwikkelen ten aanzien van bepaalde groepen. Rationeel gezien zouden deze mensen weten dat het hebben van vooroordelen slecht is en daarom worden deze verworpen. Toch is het wel zo dat op deze manier een minder manifeste homonegativiteit ontstaat. Er is dus een discrepantie tussen attitude en gedrag (Van Wijk et al. 2005: 20). Hekma et al. (1994) beschrijven een zekere ambivalentie ten aanzien van homonegativiteit in de sport, dit verduidelijkt het punt van Van Wijk et al. (2005). "Enerzijds weten sporters en sportclubs dat het uit den boze is. Anderzijds lopen homo's bij openlijk kleur bekennen het risico negatief te worden bejegend" (Hekma et al. 1994: 43).

Ook in het buitenland is onderzoek gedaan naar moderne homonegativiteit door onder andere Raja en Stokes in Amerika (1998) en Morrison en Morrison in Canada (2002). Raja en Stokes hebben de 'Modern Homophobia Scale' (MHS) ontwikkeld als reactie op de nieuwe inzichten rondom seksisme en racisme om zodoende te kunnen bekijken of moderne homonegativiteit te meten is. Zij maken daarin onderscheid tussen homonegativiteit richting lesbiennes en homo's, omdat er bij deze vormen van negativiteit verschillen zijn in oorsprong. In de MHS voor homo's zijn 22 uitspraken opgenomen die uiteindelijk samen te vatten zijn in drie factoren die moderne homonegativiteit conceptualiseren (Raja en Stokes 1998):

- Persoonlijk ongemak
- Institutionele homonegativiteit
- Afwijking/veranderbaarheid

Met persoonlijk ongemak wordt bedoeld dat iemand niet in de buurt wil zijn van homoseksuelen. De tweede factor is het goedkeuren van een ongelijke behandeling op basis van iemands geaardheid, bijvoorbeeld door de wet. Met 'afwijking/veranderbaarheid' wordt bedoeld in hoeverre men denkt dat homoseksualiteit aangeboren, veranderbaar of geneesbaar is.

Uit onderzoek van Morrison en Morrison uit 2002 blijkt de subtiliteit van moderne homonegativiteit. Degene die hoog scoort op homonegativiteit zou bijvoorbeeld liever niet naast een homo gaan zitten. Dit doet men ook daadwerkelijk niet, als er een andere reden voorhanden is om dit niet te doen. Mocht een andere reden ontbreken, dan gaat men wel naast de homo zitten (Kuyper en Bakker 2006: 20). Moderne homonegativiteit in het voetbal zou zich manifesteren als een voetballer liever niet omgaat met homoseksuele teamgenoten en deze personen zo veel mogelijk mijdt. Het gaat hier dus om gedrag dat wordt getoond.

Een ander soort onderzoek naar homonegativiteit is verricht door Wright. In de literatuurstudie van Kuyper en Bakker wordt de typologie van Wright besproken. Wright beschrijft een continuüm van houdingen ten aanzien van homoseksuelen; homofobie, tolerantie, heteroseksisme, acceptatie, en waardering en steun (Kuyper en Bakker 2006: 12). Mensen die homofobisch zijn, zijn openlijk en duidelijk tegen homoseksualiteit. Een voetballer die homofobisch is zou bijvoorbeeld kunnen weigeren om met deze persoon samen te spelen en dit ook als reden aandragen voor zijn weigering. De mensen die worden betiteld als tolerant, keuren homoseksualiteit goed maar zien het minderwaardig aan heteroseksualiteit. In de typologie van Wright valt het schelden met het woord homo onder tolerantie. Uit onderzoek is gebleken dat het één van de ergste beledigingen is, die een man kan ontvangen. Kuyper en Bakker geven aan dat "hiermee niet zozeer het homoseksuele gedrag [wordt] afgekeurd en openlijk uiting [wordt] gegeven aan een negatieve houding ten opzichte van homoseksuele vrouwen en mannen, maar meer het vertonen van gedrag dat volgens de geldende normen niet bij iemands sekse past bestraft" (Kuyper en Bakker 2006: 13). Heteroseksisme, de derde categorie, kenmerkt zich niet door negativiteit maar door een geheel heteroseksuele kijk op de wereld. Men keurt het niet af maar men houdt er ook geen rekening mee dat er mensen zijn die niet hetero zijn. Wright beschrijft de vierde categorie als een volledige acceptatie van homoseksualiteit en dit wordt gelijk gesteld aan heteroseksualiteit. Hiervan zou sprake zijn als homo's openlijk kleur

zouden kunnen bekennen, zonder dat daar verder moeilijk over wordt gedaan. De laatste categorie is waardering en steun. Deze mensen erkennen de mogelijke verschillen tussen homo- en heteroseksuelen, respecteren deze verschillen en moedigen de diversiteit toe. Deze categorie zou zich bijvoorbeeld voordoen als mensen op zouden komen voor een homoseksueel die gepest wordt vanwege zijn geaardheid. Hoewel Kuiper en Bakker ook kritiek hebben op deze fasering omdat het te normatief zou zijn en nog maar beperkt onderzocht is, geeft het mijns inziens een goed beeld van de verschillende gradaties waarin men homoseksualiteit goed- of afkeurt.

§ 3.2 Groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen

In de formulering van de onderzoeksvraag wordt een nieuw concept geïntroduceerd; 'groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen'. Het is een concept dat voortvloeit uit twee afzonderlijke verklaringen voor homonegativiteit. De verklaringen voor homonegativiteit vanuit het genderperspectief leidt tot de veronderstelling dat mannen bepaald gedrag moeten vertonen dat past bij het eigen geslacht en ook graag omgaan en sporten met andere mannen. In de volgende paragraaf wordt de term mannelijkheid verder uitgediept. De sociale expressie functie als verklaring voor homonegativiteit wil zeggen dat men een homonegatieve houding aanneemt omdat men bij een bepaalde groep wil horen en niet zo zeer omdat het individu zelf een negatieve houding heeft ten aanzien van homoseksualiteit. In het geval van dit onderzoek is de groep waaraan het individu zich wel of niet conformeert het voetbalelftal. De druk die wordt uitgeoefend om aan de 'regels van het elftal' te voldoen wordt ook groepsdruk genoemd, in § 3.2.2 wordt hier expliciet op ingegaan. In de laatste paragraaf beschrijf ik hoe de concepten mannelijkheid en groepsdruk in relatie tot homonegativiteit staan.

§ 3.2.1 Mannelijkheid

Mannelijkheid is een moeilijk te omschrijven concept terwijl de term heel gemakkelijk wordt gebruikt, zowel in de literatuur, in de media als door respondenten. De term is een sociaal construct, Gilmore beschrijft het als volgt: "I refer to the main ideals of approved ways of being a male in a given society. These ideals are not a set of psychological traits that specific individuals may or may not possess, but rather a group of historically and culturally available, recognized and legitimate themes, which are more or less identified with certain aspects of being a man in a certain society" (Sion 2007: 95). Butter beschrijft ook dat wat als mannelijk en als vrouwelijk wordt gezien, cultureel bepaald wordt en dat dit ook tijdgebonden is. De termen hebben volgens Butter een descriptieve functie, maar hebben daarnaast ook prescriptieve en waardebepalende connotaties. Met de descriptieve functie wordt bedoeld dat veel fenomenen een mannelijke of vrouwelijke connotatie

hebben, hierdoor is het gebruikelijk om de wereld te classificeren in seksuele termen. Prescriptief wil zeggen dat voorgeschreven wordt dat mannen zich bezig moeten houden met mannelijke zaken en vrouwen met vrouwelijke zaken. Waardebepalend wil zeggen dat de ene seksualiteit superieur wordt gezien in vergelijking met de andere. In veel culturen is het mannelijke superieur aan het vrouwelijke. Hierdoor zouden culturen getypeerd kunnen worden als meer masculien of meer feminien (Butter 1997: 54). Hofstede zegt hierover “een samenleving is masculien als sekserollen duidelijk gescheiden zijn: mannen worden geacht assertief en hard te zijn en gericht op materieel succes; vrouwen horen bescheiden en teder te zijn en vooral gericht op de kwaliteit van het bestaan” (Hofstede 2000: 108). Jensen merkt overigens op dat masculiniteit en mannelijkheid niet hetzelfde zijn (Jensen 2008). Masculiniteit en diens tegenhanger femininiteit is de manier waarop een samenleving denkt over specifieke rollenpatronen. In masculiene samenlevingen is veel duidelijker wat als mannelijk en vrouwelijk wordt beschouwd omdat de sekserollen veel duidelijker gescheiden zijn. Met mannelijkheid wordt in de Westerse cultuur onder meer de volgende eigenschappen en waarden geassocieerd: agressief, dominant, competitief, zelfverzekerd, ambitieus, zakelijk, daadkrachtig, technisch, direct, positief, actief, rationeel, analytisch en productief (Butter 1997: 54). Maar deze beschrijving van mannelijkheid is niet alles omvattend. Mansfeld zegt bijvoorbeeld nog dat een man mannelijk is als hij zijn “zelfvertrouwen [kan] bewaren in risicovolle situaties” en hij vindt dat mannen voor zichzelf op moeten komen (Verplancke 2008). Uit het onderzoek van Sion komt naar voren dat mannelijkheid draait om moed, heldhaftigheid, strijdbaarheid en controle (Sion 2007: 108). Alle genoemde eigenschappen en waarden waarmee mannelijkheid omschreven kan worden zijn te vertalen in bepaalde gedragingen. Bijvoorbeeld ‘agressief’ leidt tot de veronderstelling dat mannen eerder in een vechtpartij belanden en ‘rationeel’ leidt tot de gedachte dat mannen niet huilen. Op deze manier zijn er veel stereotyperingen te bedenken die een mannelijke of vrouwelijke eigenschap of waarde onderstrepen.

Dat men meer moeite heeft om mannelijkheid te definiëren komt waarschijnlijk omdat mannen en mannelijkheid tot enkele decennia geleden geen speciaal onderzoeksterrein vormden in tegenstelling tot vrouwen en vrouwelijkheid. Pas rond de jaren zeventig waren mannen studie van object en “mannen waren geen mensen zonder meer, maar een speciaal soort mensen, met gedragswijzen en denkbeelden die direct samenhangen met hun dominante en bevoorrechte positie” (Wilterdink 2007: 2). Wilterdink geeft aan dat als gevolg van de gelijke rechten voor vrouwen en de emancipatiegolven, opvattingen over wat ‘een echte man’ hoort te zijn, onduidelijker zijn geworden (Wilterdink 2007: 6). Is het dan mogelijk om te bekijken wat vrouwelijkheid inhoudt? Oftewel, zijn vrouwelijkheid en mannelijkheid twee uiteinden van continuüm? Draulans zegt hierover: “een

wijziging in de betekenisverlening van mannelijkheid heeft invloed op de inkleuring van vrouwelijkheid, en vice versa” (Draulans 2003: 142). In dit geval is het antwoord op de vraag dus ja. Gezien de theorie dat homoseksualiteit met vrouwelijkheid wordt geassocieerd, zouden homoseksuelen een andere positie innemen op deze denkbeeldige lijn dan heteroseksuele mannen. Hier kom ik in § 3.2.3 nog op terug.

§ 3.2.2 Groepsdruk

Het vertonen van bepaald gedrag is een sociaal proces; iemands gedrag kan vaak niet los worden gezien van het gedrag van anderen. Een klassiek voorbeeld naar sociale invloed is dat van Asch in de jaren vijftig. Asch instrueerde een groep mensen expres foute antwoorden te geven op vragen om vervolgens te bekijken hoe de niet-geïnstrueerde proefpersonen hierop zouden reageren. Uit dit onderzoek bleek dat de proefpersonen zelf niet geloofden in datgene waarmee publiekelijk werd ingestemd (Schuurmans 1996: 2). Dit zou ook in het geval van de voetballers kunnen gelden. Men conformeert zich aan de groep, door zich te gedragen zoals men denkt dat de groep van hen verlangt, terwijl men het er op individueel niveau niet mee eens is.

In het geval van groepsdruk wordt er in de literatuur ook over peer pressure gesproken. Er is geen vastomlijnde definiëring van dit begrip maar men is het er over eens dat ‘peers’ gedeelde eigenschappen hebben zoals leeftijd, geslacht, etniciteit, cultuur, subcultuur en woonplaats. Zij hebben gedeelde ervaringen en leefstijlen en hebben een lidmaatschap van dezelfde groep (Kinable 2006: 10). Voetballers zijn dus in meer of mindere mate elkaars peers. Ze zijn in ieder geval van hetzelfde geslacht, delen voor een gedeelte dezelfde ervaringen en zijn lid van dezelfde groep wanneer het elftal als een groep wordt gezien. Daarnaast is het aannemelijk dat ze niet ver van elkaar vandaan wonen. In de gedeelde subcultuur wordt bepaald welke waarden en normen er gehanteerd worden. Wie zich hier niet aan conformeert zal ‘buiten de groep’ vallen.

In de dissertatie van De Jong wordt ingegaan op groepsdruk om deviant gedrag te vertonen. Omdat het niet zo zeer uitmaakt welk gedrag door de groep wordt verlangd kunnen ook deze criminologische theorieën gebruikt worden om te achterhalen wat redenen zijn voor een individu om toe te geven aan groepsdruk. Statusangst lijkt een beweegreden te zijn om te conformeren aan de groep. Wanneer een individu zich niet gedraagt naar de regels van de groep kan hij status verliezen en op termijn uitgesloten worden (De Jong 2007: 28). Dit komt overeen met de sociale expressie functie van Herek als verklaring voor homonegativiteit. Omdat men tot een bepaalde groep wil behoren, kan men ‘gedwongen’ worden om een homonegatieve positie in te nemen (Kuyper en Bakker 2006: 24). Vanuit het genderperspectief blijkt dat mannen graag met elkaar om gaan. Omdat

iemand's gedrag niet op zichzelf staat is het logisch dat voetballers ook bepaalde gedragingen en opvattingen van elkaar overnemen.

Twee mechanismen waarmee groepsdruk door de groep kan worden uitgeoefend zijn pesten en roddelen. Aan de hand van deze twee onderwerpen kan worden vastgesteld waarom mensen worden uitgesloten van de groep. Roddelen is een indirecte vorm van pesten (Heikoop 2005: 3). Roddelen is een mechanisme waardoor in- en uitsluiting van groepen plaatsvindt. Als er over iemand wordt geroddeld dan worden tegelijkertijd de normen van de groep keer op keer geherformuleerd (Van den Berg 2007: 99-100). Pesten is een meer directe mechanisme om groepsdruk te creëren. Wil men niet gepest worden dan moet men geen afwijkend gedrag vertonen. Directheid is overigens een eigenschap die vaker met mannen worden geassocieerd dan met vrouwen (Van Stokkom 2000: 52).

§ 3.2.3 Mannelijkheid, groepsdruk en homonegativiteit

In deze paragraaf hoe de twee concepten, mannelijkheid en groepsdruk, met homonegativiteit in verband kunnen worden gebracht. Zowel vanuit het genderperspectief als met behulp van de theorie over groepsdruk kunnen veronderstellingen worden gemaakt over de reden waarom mannen en groepen mannen een negatieve houding aannemen ten aanzien van homoseksualiteit.

In § 3.2.1 werd beschreven dat mannelijkheid en vrouwelijkheid twee uiteinden zijn van een continuüm. Omdat homoseksualiteit met vrouwelijkheid wordt geassocieerd kunnen homoseksuele mannen zich ergens anders op de denkbeeldige lijn van het continuüm bevinden dan heteroseksuele mannen. Dit sluit ook aan bij de genderperspectief als verklaring voor homonegativiteit. Ieder individu heeft een positie op dit continuüm als gevolg van de eigen ideeën en gedragingen. Vanuit het genderperspectief blijkt dat alles wat met vrouwelijkheid te maken heeft minder positief wordt beoordeeld, dat men graag omgaat met het eigen geslacht en dat mannen vrouwengedrag moeten vermijden. Hierdoor zou het zo kunnen zijn dat heteroseksuelen liever niet omgaan met homoseksuelen omdat homoseksualiteit met vrouwelijkheid geassocieerd wordt. Voetbal wordt als een typische mannensport gezien zoals in § 1.2 werd beschreven. In een voetbalelftal kan de aanwezigheid van een homoseksueel als gevolg van de associatie met vrouwelijkheid, leiden tot een minder mannelijk gevoel bij de mannen in het elftal. Dit kan een homonegatieve houding als gevolg hebben.

Van Stokkom schrijft dat jongens en jonge mannen er zich op in stellen dat ze “op ieder moment vernederd, afgetroefd of ingepakt kunnen worden (...) De heersende attitude is: ‘hem pakken voor hij mij pakt’. Een kleine vorm van kritiek of een weigering wordt dikwijls als een frontale aanval op zelfachting ervaren. Met name wanneer heteroseksuele prestaties in twijfel worden getrokken,

weten jongens zich in hun mannelijkheid bedreigd (...) Groot is de schande wanneer ze zich publiekelijk een verlies aan status moeten laten welgevalen. Dit besef van publieke kwetsbaarheid, in het bijzijn van toeschouwers voor gek kunnen staan, neemt jongens geheel in beslag (...) Een nederlaag accepteren is onmannelijk, een teken van zwakte en onderdanigheid (...) Vooral in groepen kunnen ze zich geen vriendelijk gedrag veroorloven. De groepsdruk vereist dat ze zich stoer en onaangedaan gedragen. Dat houdt de schijn op van kracht, onafhankelijkheid en controle; 'afgaan' of 'in de maling worden genomen' kunnen niet worden geduld" (Van Stokkom 2000: 52). Dit citaat bevat verschillende belangrijke opmerkingen. Mannen lijken een directe manier van omgaan te hebben en het is belangrijk voor mannen om niet in gezelschap af te gaan. Mannen zijn vooral bezig om hun mannelijkheid te bewijzen. Iets of iemand die hun mannelijkheid zou kunnen ondermijnen, kan op een tegenaanval rekenen. Het is mogelijk dat de aanwezigheid van een homoseksueel in de groep, omdat het de heteroseksuele uitstraling van de mannen zou kunnen ondermijnen, een bedreiging vormt voor de mannelijkheid van individuen maar ook voor de groep als geheel. Door deze ervaren bedreiging zou dit kunnen leiden tot een homonegatieve houding. Voorts wordt ook beschreven dat mannelijkheid zou draaien om controle. Dit laatste wordt ook nog als een kenmerk gezien van mannelijkheid door Sion (Sion 2007: 108). Tot slot wordt in het citaat van Van Stokkom beschreven welke rol groepsdruk heeft in het gedrag van mannen. Wanneer de groep mannelijkheid verlangt, dan zal er groepslidmaatschap worden verleend aan degenen die zich in de ogen van de groep mannelijk gedragen. Wie wil behoren tot de groep zal zich dan dus mannelijk, volgens de definitie van de groep, gaan dragen. Als daar bijvoorbeeld "heteroseksuele prestaties" bijhoren, dan is het denkbaar dat een homoseksueel niet in groep past. Als het in een groep meer gaat om "stoer en onaangedaan gedragen" en "niet afgaan of in de maling worden genomen" dan kan het zijn dat een homoseksueel wel wordt geaccepteerd.

§ 3.3 Propositions

Uit de theorie in het inleidende hoofdstuk en de daaruit voortvloeiende onderzoeksvraag en aan de hand van de paragrafen 3.1, 3.2 en 3.3 worden er in deze paragraaf een vijftal propositions geformuleerd die aan de hand van de kwalitatief verkregen informatie onderzocht zullen worden.

1. Voetballers ervaren groepsdruk van teamgenoten.
2. Voetballers ervaren groepsdruk van teamgenoten om mannelijk gedrag te vertonen.

De eerste propositie wordt onderzocht omdat er vastgesteld moet worden of er inderdaad sprake is van groepsdruk binnen voetbalteams. De tweede propositie gaat specifiek in op of deze groepsdruk zich richt op gedragingen die als typisch mannelijk beschreven kunnen worden. Er wordt dus bekeken

welke gedragingen worden gewaardeerd en afgekeurd binnen het team. Met behulp van de pilotstudy en de literatuur is er een topiclijst samengesteld aan de hand waarvan de interviews zijn afgenomen (zie Bijlage A). Voor groepsdruk zijn dat een tweetal onderwerpen; pesten en roddelen. Groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen wordt aan de hand van de volgende onderwerpen onderzocht;

- Belang van alcohol
- Belang van verhalen over vrouwen en seks
- Belang van uiterlijk
- Belang om niet af te gaan

Goedkeuring en de angst voor afkeuring van een groep waar men toe wil behoren is vaak een goede motivatie om te conformeren aan de groepsnormen. Met dit onderzoek wil ik nagaan of homonegativiteit in voetbalelftallen te verklaren is als een gevolg van de normen van de groep om mannelijk gedrag te vertonen waar individuele voetballers zich naar schikken. Vanuit deze veronderstelling kunnen de laatste drie proposities geformuleerd worden:

3. Op individueel niveau zijn de voetballers niet homonegatief.
4. Op collectief niveau zijn de voetballers wel homonegatief.
5. Groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen is een mogelijke verklaring voor de homonegativiteit in voetbalelftallen.

Deze proposities zullen in het volgende hoofdstuk worden onderzocht aan de hand van de gegevens, welke zijn verkregen uit de diepte-interviews. Ik kies er gezien de onderzoeksvraag echter voor om eerst propositie 3 en 4 te bekijken, daarna 1 en 2 en tot slot 5.

Hoofdstuk 4. Homonegativiteit in een voetbalelftal

Een homoseksuele speler zou een stoorzender kunnen zijn binnen een groep mannen omdat hij nu eenmaal andere gewoontes heeft dan de rest van de groep. Je kunt me dan wel bekrompen noemen, maar ik ben er heilig van overtuigd dat een homo niet in een professionele selectie kan zitten. Natuurlijk heb je homo's en homo's maar er moeten bepaalde normen en waarden in ere worden gehouden.”
(Jorge Fossati, voormalig bondscoach Uruguayaans voetbalelftal in de Uruguayaanse krant 'El País' van 15-09-2004)

“Ik merk een homofiel meteen op en ik wil ze niet in mijn team.”
(Otto Baric, voormalig bondscoach Kroatische voetbalelftal in de Kroatische krant 'Jutarnji List' in 2004)

Bovenstaande citaten zijn voorbeelden van het homonegatieve karakter van het voetbal en bevestigen het beeld dat bij voetbal past. Het is echter de vraag of Fossati en Baric uitzonderingen zijn of dat zij zeggen wat meer voetballers denken. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk zal uiteen worden gezet hoe de respondenten in dit onderzoek staan tegenover homoseksualiteit en § 4.2 beschrijft hoe respondenten denken over de aanwezigheid van een homo in het voetbalteam. § 4.3 is een paragraaf waarin wordt bekeken of voetballers en het elftal homonegatief zijn.

§ 4.1 Voetballers over homo's

In dit onderzoek is gevraagd naar de mening over homoseksualiteit. Omdat dit een erg breed onderwerp is, is dit onderwerp aan de hand van verschillende aspecten besproken met de respondent. In Bijlage A is de topiclijst te zien waarmee is gewerkt tijdens de interviews. In de eerste paragraaf laat ik zien hoe de respondenten reageerden op de eerste paar vragen tijdens het interview. In het begin van de interviews vroeg ik hen in algemene zin naar hun mening over homoseksualiteit. Als de interviews vorderden ging ik in op verschillende aspecten van homoseksualiteit, zoals gelijke rechten, de associatie met vrouwelijkheid, heteroseksisme, schelden en agressie en geweld. Dit zijn de onderwerpen die in § 4.1.2 tot en met § 4.1.6 worden besproken.

§ 4.1.1 Wat vindt u van homoseksualiteit?

Alle vijftien heteroseksuele respondenten geven aan dat ze over het algemeen geen problemen hebben met homoseksualiteit. Het valt op dat veel respondenten een houding aannemen die neigt naar onverschilligheid. Er wordt nadruk gelegd op de vrije keuze die mensen moeten hebben op de manier waarop men met hun geaardheid omgaat. Respondent 7 zegt: "Mij interesseert het niet, als die mensen maar gelukkig zijn", respondent 9 "Moeten zij weten. Ik ben daar niet zo heel erg op tegen" en respondent 10 "We leven in een vrij land, dus iedereen is vrij om te staan waar men wil. Dus ook als je van een man houdt of van een vrouw... geen problemen mee". In totaal hebben tien respondenten een dergelijke opmerking gemaakt.

Hoewel de respondenten er dus niet negatief tegenover staan, wordt wel de nuancering gemaakt dat men het liever niet ziet. Zes respondenten geven aan dat zij liever geen homo's met elkaar zien zoenen. Respondent 11 zegt hierover: "Ik vind het niet prettig om twee homo's te zien zoenen. Hand in hand gaat wel maar zoenen vind ik op de één of andere manier niet fijn. En homofeesten, dat moeten ze allemaal zelf weten, dat maakt me allemaal geen ruk uit zolang ik het maar niet hoef te zien." Respondenten 4 en 8 vinden het "vies" als zij twee mannen zien zoenen. Dus hoewel de respondenten vinden dat een individu zelf de keuze moet hebben om voor zijn geaardheid uit te komen, zitten er dus grenzen aan wat men wel en niet wil zien oftewel hoe de homoseksueel zijn geaardheid 'praktiseert'.

Er zijn vier respondenten die aangeven dat ze homoseksualiteit in meer of mindere mate onnatuurlijk vinden. Omdat men zich niet kan voortplanten met degene van wie men houdt zou het onnatuurlijk zijn. Dit denken komt volgens respondent 11 voort uit de gedachte - die hij overigens zelf niet deelt - dat "Als je kijkt, als voortplanten jouw reden is om te leven, dan kijk je naar homoseksualiteit als onnatuurlijk". Drie respondenten vinden het niet onnatuurlijk want men "wordt er mee geboren" maar het is volgens hen wel "abnormaal". De overigen zien het als natuurlijk, iemand kan zowel met het eigen geslacht als met het andere geslacht seks hebben en er verliefd op worden.

Bovenstaande bevindingen laten zien dat de respondenten niet uitgesproken homonegatief zijn maar dat er wel nuanceringen worden gemaakt bij de acceptatie van homoseksualiteit. De uiting van homoseksualiteit in de publieke ruimte wordt niet door iedereen gewaardeerd.

§ 4.1.2 Gelijke rechten

Dat men de mogelijkheden moet hebben om individuele keuzes te maken, schemert ook door in de kwestie van gelijke rechten om te trouwen en kinderen te adopteren. Respondent 8 zegt bijvoorbeeld: “Dat moeten die mensen zelf weten. Hetero’s mogen ook trouwen dus waarom zouden homo’s dat niet mogen”. Het homohuwelijk wordt door alle vijftien respondenten goedgekeurd. Over het adopteren van kinderen hebben vier respondenten wel hun bedenkingen en respondent 2 vindt dat het niet zou moeten kunnen. De vier die bedenkingen hebben, geven aan dat de mogelijkheden er wel moeten zijn, maar dat men bang is dat de kinderen worden gepest doordat het kind een andere thuissituatie heeft dan de meeste kinderen. Respondent 2 betwijfelt of een kind wel goed opgevoed kan worden door twee mannen of twee vrouwen omdat het kind dan of een vader- of een moederfiguur mist. Andere respondenten relativeren dit argument door te wijzen op de vele gebroken gezinnen tegenwoordig waar ook een vader- of moederfiguur wordt gemist. Ook vraagt een aantal respondenten zich af waarom twee mensen van hetzelfde geslacht minder goed voor een kind zouden kunnen zorgen. Respondent 7 illustreert dit en zegt: “Zolang je goed voor een kind kan zorgen en of dat dan door twee vrouwen of door twee mannen wordt gedaan, ja dat maakt voor mij niet uit”. Ook zijn er respondenten die aangeven dat een homostel meestal uit een vrouwtje en een mannetje bestaat: “Misschien een beetje raar gezegd, maar je ziet ook altijd bij die stellen dat één het vrouwtje en één het mannetje is. Dus dat krijg je dan ook in de opvoeding” (respondent 11). Dus op deze manier zou het kind van beide seksen invloeden krijgen. Respondent 13 ziet er ook de voordelen van: “Ik denk dat twee mensen die van elkaar houden en bewust kiezen voor een kind, misschien nog wel bewuster en nog wel beter nadenken over het hebben van kinderen. De kans dat die kinderen beter worden opgevoed is misschien nog wel groter”. Hoewel sommigen hun bedenkingen hebben bij de mogelijkheid tot adoptie is de meerderheid het er over eens dat het een goede zaak is dat homoseksuelen en heteroseksuelen gelijke rechten hebben. Van traditionele homonegativiteit is dus geen sprake.

§ 4.1.3 Associatie met vrouwelijkheid

In alle vijftien interviews met de heteroseksuele respondenten wordt in meer of mindere mate de associatie met vrouwelijkheid gemaakt. De vrouwelijke associatie komt voort uit bepaalde gedragingen van homoseksuelen. Respondenten hebben het onder andere over “met de kont draaien” (respondent 7) en “aparte loopjes, bewegingen met de handen, praten” (respondent 8). Daarnaast beschrijft men homoseksuelen als “zachtaardiger” (respondent 3), “soft” (respondent 8) en “zijig” (respondent 14).

Ook is er gevraagd of homoseksuelen dan wel echte mannen zijn. Hierover zijn de respondenten verdeeld. Drie respondenten zien homo's als echte mannen, twee vinden het geen echte mannen en de overigen zijn er genuanceerder over door niet alle homo's over één kam te scheren of het niet te weten. Het merendeel geeft aan dat het biologisch gezien mannen zijn, maar dat het gedrag dat homoseksuelen vertonen niet zo zeer bij de man zou passen. Respondent 2 zegt hierover: "Fysiek zijn ze man, maar in hun gedrag zijn ze afwijkender van de norm" en respondent 5: "Nou ze zijn wel man want ze hebben de fysieke kenmerken van een man. Maar ze gedragen zich... het heeft met mannelijkheid en vrouwelijkheid te maken." Maar bijvoorbeeld respondent 11 vindt homoseksuelen geen echte mannen; "Echte mannen hebben een vrouw. Ik denk dat het niet echte mannen zijn". Respondent 8 geeft aan dat "sommigen wel echte mannen zijn, want daar merk je niet aan dat het homo's zijn". Deze respondent ziet twee soorten homo's en deze constatering wordt ook door andere respondenten gedaan. Enerzijds heb je het "verwijfde" of "nichterige" type⁴ en anderzijds heb je de homo "aan wie je niets merkt". Kijkend naar de opmerking van respondent 8, dan is iemand een echte man als men niet merkt dat hij homo is.

Deze tweedeling is interessant omdat het verwijfde (nichterige) type voor weerstand zorgt. Respondent 2 zegt hierover: "Je kunt best homo zijn, maar blijf normaal doen. Ga niet raar praten en raar bewegen. Doe gewoon normaal. Normaal is gewoon, niet overdreven. Als je wat vrouwelijker bent, is niet erg maar ga niet over de top doen en helemaal laten zien dat je homo bent met handgebaartjes en dingetjes. Dat moet je niet doen" en respondent 8 zegt: "Daar heb ik het dan niet zo op, in ieder geval niet bij mij in de buurt". Ook de homowereld zelf maakt overigens dit onderscheid en nichterig gedrag wordt ook door veel homo's niet gewaardeerd (Hekma 2007).

Niet alle homoseksuelen zijn verwijfd of nichterig, volgens een aantal respondenten. Respondent 10 zegt er het volgende over aan de hand van een voorbeeld over de Gay Parade⁵: "Weet je wat het is, het vooroordeel wordt op zo'n dag gekweekt. Mensen zien die gasten in het leer op een boot staan en denken meteen, ranzig die gasten. Die staan daar lekker in het leer tegen elkaar aan te rijden, en vannacht hebben ze weer zonder condoom seks met elkaar. Mensen krijgen doordat ze dat zien ook een heel slecht beeld. Maar als je ziet wat er op de kade staat, daar staan gewoon mensen in hun gypies en hun polo. Dus niet in het leer maar gewoon normaal. Maar dat krijg je niet te zien op tv".

⁴ De woorden "verwijfd" en "nichterig" worden door zes respondenten gebruikt.

⁵ De Gay Parade is een jaarlijks meerdaags evenement in Amsterdam waarbij aandacht wordt gevraagd voor de acceptatie van allerlei vormen van homoseksualiteit. Het hoogtepunt van dit evenement is de botenoptocht door de Amsterdamse grachten.

Het beeld dat de media uitzendt als het gaat over homoseksualiteit werkt de stereotypering van de verwijfde homo in de hand. Ook de homoseksuele respondent beticht de media hiervan. Hij beschreef een situatie dat de Volkskrant een ingezonden stuk van onder andere Boris van der Ham (Tweede Kamerlid D66) had geplaatst met als onderwerp de gelijke rechten van homoseksuelen. Vervolgens had de Volkskrant daar een foto bijgeplaatst van mannen met ontbloot bovenlijf tijdens een homofeest in Amsterdam. Hij vond dit typerend voor hoe er in Nederland bericht wordt over homoseksualiteit. Respondenten 8 en 11 merken overigens op dat zij verwachten dat dit type homo zeker niet op voetbal wordt aangetroffen. Als er al homo's zouden voetballen dan zijn dit de types waar je het niet aan zou merken. Respondent 11 zegt: "Als je bijvoorbeeld kijkt naar de vrouwelijke types van homo's die zijn van 'oei' en voetbal is best wel een contactsport. Ik denk dat dit een beetje het probleem is. Voetbal is best wel hard".

De associatie van homoseksualiteit met vrouwelijkheid bleek ook al uit het genderperspectief en dat wordt dus met dit onderzoek bevestigd. Een man moet zich mannelijk gedragen en homoseksualiteit past niet per definitie in dat plaatje, zeker de verwijfde homoseksueel niet.

§ 4.1.4 Heteroseksisme

Tijdens de interviews is gevraagd of men rekening houdt met de aanwezigheid van homoseksuelen wanneer men in een nieuwe groep komt. Geen enkele respondent zegt hier rekening mee te houden. De reden hiervoor is voor de respondenten moeilijk onder woorden te brengen, want zo geven ze aan dat men er niet over nadent wat iemands geaardheid is totdat het vermoeden er is dat die ander wel eens homoseksueel zou kunnen zijn. Respondent 7 zegt: "In eerste instantie ga je ervan uit dat iedereen heteroseksueel is. Dat vind ik ook niet raar. Want je gaat uit van dat ze hetzelfde denken als hoe jij denkt" en respondent 9 voegt daar aan toe "Ik denk er niet over na dat iemand homo zou kunnen zijn. Ik denk wel dat je erover nadent als je homo bent. Dat is ook niet raar want het is gewoon anders dan. Als je als hetero een leuk meisje ziet, dan kan je daar op afstappen. Maar als je homo bent en je ziet een leuke jongen dan vraag je je eerst af is hij ook homo". Dit wordt door respondent 16 bevestigd, hij noemt dit "gaydar", een soort radar wat homoseksuelen zouden hebben om direct een inschatting te kunnen maken of iemand op het eigen of het andere geslacht valt. Wanneer de "gaydar gaat piepen" dan weet men dat de ander ook homoseksueel is. Volgens de typologie van Wright zou dit 'heteroseksisme' worden genoemd. Men keurt het niet af maar men houdt er ook geen rekening mee dat er mensen zijn die niet homo zijn (Kuyper en Bakker 2006: 13). Een mooi voorbeeld van heteroseksisme werd gegeven door respondent 3. Hij zei dat voor de wedstrijd altijd wordt geïnventariseerd hoeveel seksueel contact er die nacht heeft plaats gevonden om de kansen voor de wedstrijd in te schatten. Hij gaf tegelijk toe dat hij en waarschijnlijk zijn

teamgenoten ook, er vanuit gaan dat het dan om heteroseksueel contact gaat. Dit is opvallend want juist bij respondent 3 zit er een homoseksueel in het team.

Dat dit ook speelt in verhalen over seks wordt duidelijk wanneer ik de respondenten naar hun reactie vraag op verhalen van een homo over zijn seksleven. Slechts twee respondenten geven aan dat zij geïnteresseerd zijn in dit soort verhalen. Een van deze twee is er wel in geïnteresseerd, maar ook niet tot in detail. Hij zegt hierover: "Ik hoef inderdaad geen details te horen, het moet er vooral een beetje omheen zweven. Als hij sprak over dingen die pijn deden hoef ik dat allemaal niet te weten en de lengte ook niet, nee. Maar ik vind het voor de rest wel interessant om te horen". Twee respondenten die niets van verhalen over homoseks willen weten, geven aan dat verhalen over heteroseks anders wordt gewaardeerd. Respondent 11 zegt: "Een jongen die een wijf heeft geneukt, dat mag hij wel vertellen, dat is anders". Respondent 13 heeft voor dit verschil wel een verklaring: "Nou je bent heel snel geneigd om het te benoemen, o kijk die twee vieze nichten. Terwijl in het slechtste geval, twee hele dikke mensen, dan zeg je kijk die twee vadsige". Dus bij homo's zou men het uitdrukken in termen van geaardheid en bij hetero's drukt men het in andere termen uit behalve geaardheid. Er worden dus aanwijzingen gevonden voor heteroseksisme, dit is echter geen negatieve positie in de typologie van Wright (Kuyper en Bakker 2006: 13). Deze uitspraak van respondent 11 maakt ook duidelijk dat heteroseksuele prestaties in een groep mannen worden gewaardeerd zoals ook Van Stokkom (2000) beschrijft.

§ 4.1.5 Schelden

Hoewel de heteroseksueel er dus in eerste instantie geen rekening mee houdt, geven respondenten aan dat ze er wel rekening mee zullen houden wanneer het duidelijk is dat de ander daadwerkelijk homo is. Respondent 10 zegt: "Ik wil niemand tegen zijn schenen schoppen of wat dan ook en als iemand later naar me toe komt en die zegt 'ik ben homo en ik heb liever niet dat je dat continue zegt' dan houd ik daar rekening mee. Tuurlijk". In de interviews is ook gevraagd waarom men de woorden als homo en flikker gebruikt in situaties waarin het er eigenlijk niet toe doet. Wanneer het om een scheldwoord gaat, dat gebeurt dit om een ander te kwetsen. Eind 2007 werd er iemand veroordeeld tot een boete voor het uitschelden van politieagent voor homo. Hoewel eerder dat jaar dezelfde jongen werd vrijgesproken, omdat toen de politierechter vond dat 'homo' geen beledigend karakter zou hebben (NRC Handelsblad, 28-07-2007). Hieruit blijkt dat het niet duidelijk is of het woord 'homo' als belediging en scheldwoord moet worden gezien of niet. Volgens de typologie van Wright valt schelden op tolerantie. Men keurt homoseksualiteit niet af maar men ziet het wel als minderwaardig aan heteroseksualiteit. Alle respondenten geven aan dat men het woord homo of woorden met eenzelfde betekenis in meer of mindere mate gebruikt of hoort gebruiken. Twaalf

respondenten geven aan dat deze woorden gebruikt worden zonder dat daar een achterliggende reden voor is. Respondent 1 vergelijkt het met het woord kanker waar veel mee wordt gescholden: “Net zoals veel mensen het woord kanker gebruiken als scheldwoord, dat zit er in gebakken, dat hebben ze niet eens door, ze weten niet eens waar ze mee schelden”. Meerdere respondenten maken de vergelijking met het scheldwoord kanker. Schelden met homo, poot of flikker wordt echter als minder erg gezien dan als schelden met kanker. Dat woorden als homo en flikker weinig betekenis meer hebben, ziet ook de homoseksueel in dit onderzoek, hij zegt: “Dat is ook niet tot jou gericht of de groep waarvan je deel uit maakt. Het is gewoon omdat het lekker in de mond ligt om dat eruit te gooien”. Toch zijn er ook wel degelijk geluiden te horen dat de krachttermen wel gebruikt worden om er iets mee uit te drukken. Dit blijkt uit het interview van respondent 11, samengevat zegt hij hierover dat homoseksualiteit wel ondergeschikt moet zijn aan heteroseksualiteit, want anders zou het niet als scheldwoord worden gebruikt. Het zou afwijken van het normale en daarom kan men er iemand mee kwetsen of plagen. Respondent 3 legt uit wanneer hij deze woorden weleens gebruikt: “Dan is het zo van ‘ik kom niet want ik heb het koud’ en dan is het ‘joh nicht’”. Respondent 12 geeft een voorbeeld waaruit blijkt dat het gebruik van woorden als homo wordt ingezet om iemand te kunnen plagen. Hij spreekt over een jongen die door de groep de afgelopen tijd voor homo wordt uitgemaakt, “Maar we zeggen het om hem op de kast te krijgen en dat lukt ook wel. Hij gaat zich er niet anders door gedragen. Maar ik merk wel dat hij het niet leuk vindt. Nou hij zoekt wel naar kreten om het tegenovergestelde te bewijzen en hij zoekt ook wel kreten om ons stil te krijgen. De vorige keer probeerde hij dat dus te bewijzen door te vertellen dat hij een heel goede vriendin had en dat we die maar moesten bellen want die kon wel bewijzen dat hij geen homo was. Toen hebben we natuurlijk meteen gebeld en toen vroegen we ‘wij hebben een beetje een gevoel dat hij homo is, heb jij dat ook?’. ‘Ja, dat idee heb ik ook altijd gehad’ zei ze toen. Maar het heeft niet zo zeer met homo-zijn te maken, maar om zo’n jongen op de kast te krijgen”.

Dat dergelijke woorden scheldwoorden zijn, blijkt ook uit het gebruik van deze woorden door voetbalsupporters. Menig respondent bezoekt regelmatig wedstrijden in het betaalde voetbal. Ook hier worden deze woorden massaal gebruikt. Het is zelfs een reden voor respondent 6 om deze wedstrijden niet meer te bezoeken. Dit is opvallend, omdat hij zelf zei dat een homoseksueel het niet meteen verkeerd moet opvatten. Wellicht zit het verschil in het een keer te horen krijgen of 90 minuten lang horen “kankerhomo, kankerzwarte en kankerneger”. Andere respondenten geven aan dat dit soort leuzen worden gezongen om spelers te intimideren. Respondent 10 beschrijft dit als volgt: “Als een speler bijvoorbeeld op het veld loopt en die heeft lang haar en een staartje en die voetbalt ook nog eens op witte voetbalschoenen. En natuurlijk hoeft hij helemaal geen homo te zijn,

maar dat is natuurlijk voer voor supporters als hij aan de bal is om te gaan roepen 'joehoe!'. Of in ieder geval dubbelzinnige opmerkingen te maken dat hij homo is". Schelden heeft vaak als doel om een ander een slecht gevoel te geven en dat is dus exact de reden waarom het gebeurt; om de voetballer uit de wedstrijd te halen. Respondent 14, de profvoetballer, ziet dit als reden waarom homoseksuele profvoetballers niet uit de kast zouden komen, hij zegt: "Een homoseksueel die er dan voor uit komt en dan denk ik wel dat als je in een vol stadion speelt... ja ik denk wel dat het moeilijk is". De voormalig scheidsrechters in het betaalde voetbal, John Blankenstein en Ignace van Swieten, werden geregeld uitgefloten door supporters vanwege hun geaardheid en andere scheidsrechters werden toegezongen met de tekst "hij is een vriend van Van Swieten". Een tweede voorbeeld van een homonegatief spreekkoor in de voetballerij is de reactie van niet-Feyenoordsupporters door te zingen "homo's lopen hand in hand" nadat de Feyenoordsupporters hun clublied hebben gezongen.

Uitgescholden worden voor homo wordt door de respondenten wisselend ervaren. Het blijkt te liggen aan wie het tegen hen zegt en wanneer. Respondent 12 merkt op: "Nee het maakt me helemaal niks uit. Ze schelden maar een eind weg. Tijdens het voetballen gaat dat compleet langs me heen en interesseert het me geen ruk. Na het voetballen zou ik dat niet pikken". Als het van een onbekende komt en als niet expliciet duidelijk wordt gemaakt dat het om de inhoud van het woord gaat, dan geven acht respondenten aan dat ze het niet erg vinden.

Schelden met het woord homo of aanverwante termen heeft slechts in bepaalde gevallen een kwetsende betekenis. Veel vaker wordt het 'uit gewoonte' gebruikt maar niet om iets minderwaardigs uit te drukken. Er worden dus beperkte aanwijzingen gevonden voor een negatieve positie ten aanzien van homoseksualiteit.

§ 4.1.6 Agressie en geweld

Wanneer de omgeving serieus denkt dat de respondent zelf homo is, dan geven vijf respondenten aan dat zij dit niet prettig vinden, bij één krenkt het zijn trots en bij één wordt zijn mannelijkheid aangetast. Drie respondenten menen dit misverstand "recht te moeten zetten". Twee geven aan dit met woorden te doen maar respondent 2 zegt: "Ik zou dan toch proberen om toch ergens een vriendin vandaan te toveren en dan laten zien dat het echt niet zo is". Vijf respondenten hebben zelf de ervaring dat zij versierd werden door een homoseksueel. Vier van hen lieten blijken hierin niet geïnteresseerd te zijn door middel van woorden. Respondent 7 geeft wel aan dat toen de versierpogingen aan bleven houden hij steeds grover in zijn bewoordingen werd. Alleen respondent 10 geeft aan dat hij hierbij geweld gebruikte. Hij was op vakantie in een discotheek en vertelt daarover: "Op een gegeven had ik aardig wat op en toen zat ik even op een stoel met mijn handen in

me haar, en toen voelde ik ineens zo'n hand over me rug. Dus ik kijk zo opzij en toen was het zo'n travestiet die me wilde zoenen. Dus ik schrok en eigenlijk uit reactie gaf ik hem gelijk een klap, dat hij weg moest wezen". Drie andere respondenten geven toe dat zij geweld zouden gebruiken in een dergelijke situatie. Nog eens twee anderen zouden dit doen nadat het niet met woorden opgelost zou kunnen worden.

Dat sommige respondenten geweld zouden gebruiken in zo'n situatie wil niet zeggen dat zij homonegatief zijn. Het gaat deze mannen niet om iemand zijn geaardheid maar om het gedrag dat hij vertoont. Dit is niet het soort geweld dat bijvoorbeeld werd gebruikt tijdens het voorval op Koninginnedag 2008 in Amsterdam waarbij een homoseksueel werd belaagd vanwege zijn geaardheid (NRC Handelsblad 1 mei 2008).

§ 4.1.7 Zijn de voetballers homonegatief?

In deze paragraaf worden de belangrijkste conclusies uit § 4.1 samengevat. Homoseksualiteit wordt niet als een probleem ervaren door de respondenten. Opvallend is de onverschillige houding die een aantal van de respondenten aanneemt. Deze onverschilligheid is niet negatief, maar komt voort uit de situatie van een verdergaande individualistische samenleving. In individualistische samenlevingen ontwikkelen mensen een sterk zelfbewustzijn en laten zich minder leiden door standaard regels (Veenhoven 2000: 12). Hoe respondenten reageren op homoseksualiteit is een voorbeeld van individualisme. De waarde om keuzevrijheid te hebben wordt belangrijker dan de norm om met iemand van het andere geslacht een relatie aan te gaan.

Dit individualistisch idee schemert ook door in de ideeën over gelijke rechten. Het homohuwelijk wordt door allen goedgekeurd. Een klein aantal heeft bedenkingen bij de adoptie van kinderen maar geven tegelijkertijd aan dat een homoseksueel het recht wel moet hebben. Hier is dus zeker geen sprake van traditionele homonegativiteit.

De traditionele homonegativiteit wordt ook slechts bij een beperkt aantal respondenten gevonden als het gaat om de vraag of homoseksualiteit natuurlijk is. De meesten zien het als een natuurlijk verschijnsel maar het is wel afwijkend van de heteronorm. Dit verklaart waarschijnlijk ook dat homoseksualiteit in de publieke ruimte als vreemd wordt ervaren. De respondenten hebben geen problemen met hand in hand lopen maar zoenen gaat voor sommigen al te ver. Twee zoenende mannen wijkt te veel af van het traditionele beeld van een man en een vrouw zodat dit als vreemd wordt ervaren. In het verlengde hiervan ligt heteroseksisme. In de typologie van Wright wordt gesproken over heteroseksisme als hetero's geen rekening houden met de aanwezigheid van homoseksualiteit. Wright merkt ook op dat dit niet duidt op homonegativiteit (Kuyper en Bakker

2006: 13). In dit onderzoek zijn er aanwijzingen voor heteroseksisme; respondenten denken bijvoorbeeld niet na over iemand zijn geaardheid bij een kennismaking tot het vermoeden ontstaat dat die ander geen hetero is en respondenten willen geen details over homoseks weten terwijl dit wel gebeurt bij heteroseks. Heteroseksisme duidt niet op homonegativiteit en dat is ook wat uit dit onderzoek blijkt. De respondenten zien heteroseksualiteit als de norm en als het normale. Hetgeen wat daar van afwijkt, dat wordt niet negatief beoordeeld maar het valt op dat het anders is.

Homoseksualiteit wordt door de respondenten met vrouwelijk geassocieerd. Het gedrag dat homoseksuelen zouden vertonen zou geen typisch mannengedrag zijn. Dit is een erg generaliserende opmerking en respondenten maken ook wel nuanceringen. Niet alle homo's zouden vrouwelijk zijn. Er kan grofweg een tweedeling worden aangebracht: enerzijds het nicherige, verwijfde type en anderzijds het "de homo waar aan je niet merkt dat hij homo is". Dit eerste type zorgt voor meer weerstand dan het tweede type. Er is dus sprake van meer homonegativiteit jegens het nicherige type, maar tegelijkertijd wordt niet verwacht dat dit type op voetbal zit.

Schelden lijkt een homonegatieve uitlating te zijn. In de typologie van Wright valt schelden onder tolerantie (Kuyper en Bakker 2006: 13). Uit dit onderzoek blijkt dat schelden met het woord homo of aanverwante termen veel wordt gebruikt. Enerzijds om iemand inderdaad te kwetsen of "op de kast te krijgen" maar dit gebeurt maar in beperkte mate volgens de respondenten. In dit geval is homo dus een scheldwoord en dan is het homonegatief. Anderzijds worden de termen ook gebruikt zonder dat daar een betekenis achter zit. In dat geval is er dus geen sprake van homonegativiteit.

§ 4.2 Een homo in het team?

Nu duidelijk is hoe de respondenten denken over homoseksualiteit, wordt in deze paragraaf besproken hoe de respondenten denken over homoseksualiteit in combinatie met voetbal.

De "verwijfde homoseksuelen" worden minder positief beoordeeld dan de "homoseksueel waar aan je niet eens merkt dat hij homo is" (respondent 10) zoals in § 4.1.3 werd beschreven. Twee respondenten denken dat alleen die homo's voetballen waaraan je niet merkt dat zij homo zijn. Zes respondenten geven uiteenlopende redenen waarom zij denken dat homo's überhaupt niet zouden voetballen. Ten eerste denkt men dat homo's de sport niet leuk vinden, omdat deze te hard zou zijn. Ten tweede wordt gezegd dat de sfeer niet gewaardeerd zou worden door homo's en er is één respondent die zegt dat er een biologisch verschil is waarom voetbal niet wordt beoefend door homo's. Door een gemiddelde lagere testosteronwaarde zou een homo niet op hoog niveau sporten.

In de volgende paragrafen wordt uiteengezet hoe de respondenten denken over de aanwezigheid van een homoseksueel in het voetbalelftal .

§ 4.2.1 Acceptatie

Aan de respondenten is gevraagd of zij denken dat een homo geaccepteerd zou worden. Negen van hen hebben er geen twijfels over dat hij op den duur geaccepteerd zou worden door het team. Respondent 7 twijfelt eraan of een homo in zijn elftal geaccepteerd zou worden, maar denkt dat een homo in de meeste teams wel geaccepteerd zou worden. Respondent 14 denkt dat hij door de meerderheid van het elftal wordt geaccepteerd, maar twijfelt over de mening van zijn allochtone en buitenlandse collega's, omdat zij een andere culturele achtergrond hebben. Een drietal respondenten merkt op dat de homo echter waarschijnlijk wel altijd te maken blijft houden met grappen over zijn geaardheid. Iedereen lijkt wel eens in de maling genomen te worden om bepaalde persoonskenmerken, respondent 10 verwoordt dit met "het draait voortdurend om uitdelen en incasseren". Dit wordt door homoseksuele respondent 6 bevestigd; "Het was wel typische heterohumor. Maar die moet je dan maar voor lief nemen. Bijvoorbeeld er komt iemand met een vlaggenstok de kleedkamer in, dus kan je wel bedenken wat voor grap daarover wordt gemaakt", hij reageert hier overigens op door grappen te maken over "hun suffe ingeslapen heterorelaties". Dat er door beide "partijen" grappen worden gemaakt draagt bij aan de acceptatie volgens respondent 3, hij zegt: "Pas als het echt bespreekbaar wordt, dan komt iets tot ontwikkeling. Als men ook opmerkingen gaat maken over de situatie, dan gaat het vanzelf en dan integreert het".

Respondenten geven een aantal zaken aan waardoor de acceptatie beter zou verlopen. Eén van de dingen die door vijf respondenten wordt genoemd is dat de homo niet moeilijk moet doen over zijn seksualiteit en mee moet doen aan de dingen die belangrijk worden gevonden door de groep. Respondent 8 en 10 zeggen respectievelijk het volgende daarover: "Ik denk dat als er een homo in onze groep zit, en hij blijft gewoon met ons omgaan zoals hij nu doet, mee gaat stappen, mee gaat naar verjaardagen, blijft op de voetbal hangen, dan zal er in principe niks veranderen. Het gaat meer om hoe je naar de rest toe bent dan wat je eigenlijk zelf bent" en "Ik denk niet dat hij zozeer een achterstand heeft vanwege zijn geaardheid, want als hij normaal gewoon mee gaat in de groep en zijn biertjes drinkt, ik denk dat je bij ons er dan gewoon bij blijft of komt te horen". Ook wordt door 5 respondenten gezegd dat hij niet te veel moet laten blijken dat hij homo is. "Als je wat vrouwelijker bent is niet erg maar ga niet over de top doen en helemaal laten zien dat je homo bent met handgebaartjes en dingetjes. Dat moet je niet doen" zegt respondent 2 en respondent 11 zegt: "Hij moet niet gaan zeggen 'o, wat heb je mooie billen in die broek', dat soort dingen. Hij moet niet zeggen 'nou, ik heb nu met een mooie man in bed gelegen'". Oftewel, zoals ook in § 4.1.1 duidelijk

werd, wordt iemands geaardheid geaccepteerd maar maakt men nuanceringen over wat men wil zien en horen. Overigens komt ook een aantal keer naar voren dat een homo wel zichzelf moet zijn. Respondent 12 verwoordt dit als volgt “Ik zie sommigen ook nog op verjaardagen en zo en dan gedraagt men zich niet anders dan op de voetbal, omdat hun vriendin dan er ineens bij is. Dat zou ook voor de homo moeten gelden”.

Overigens merken de respondenten ook op dat de acceptatie niet direct zal zijn. De respondenten geloven dat het een aantal weken zal duren voordat men gewend is aan het idee en dat men er niet meer moeilijk over zal doen. Hoewel het maar één situatie betreft, gaf respondent 6 in zijn interview aan dat het een paar maanden had geduurd. Dit wil dus echter niet zeggen dat na deze paar weken of maanden de grapjes zullen stoppen.

Uit bovenstaande valt dus op te maken dat een homoseksuele teamgenoot zal worden geaccepteerd in een elftal. Deze acceptatie zou beter verlopen als hij zich niet anders gaat gedragen dan wat in de groep normaal wordt gevonden.

§ 4.2.2 Onder de douche

Dat de acceptatie er niet direct is heeft ook iets te maken met het feit dat er gedoucht moet worden na het voetballen. Zes respondenten geven aan dat dit geen probleem is en vijf respondenten geven aan dat dit kan leiden tot een ongemakkelijk gevoel of dat men in ieder geval moet wennen aan het idee, dit komt voort uit de gedachte “Misschien zit hij dan wel de hele tijd te kijken, ja weet jij veel” zoals respondent 8 het verwoordde. Respondent 3 vertelt er het volgende over: “De eerste paar weken dat het bekend was en hij stond te douchen dan was het vrij snel de douche uit of wachten totdat hij klaar was... Je zorgde gewoon dat je niet alleen met hem onder de douche stond. Hoe triest dat ook is”. Deze ervaring werd niet gedeeld door de homoseksuele respondent: “Nou het was niet zo als ik binnen kwam, dat iedereen gelijk weg was” (respondent 6). Het heeft te maken met de seksuele spanning die de homoseksuele voetballer zou kunnen voelen tijdens het douchen met mannen. De erotische spanning die de homoseksueel zou kunnen ervaren, lijkt de aanleiding te zijn voor de heteroseksueel om huiverig te zijn om te douchen met een homo. Aanrakingen op intieme plekken zouden als zeer onprettig worden ervaren, respondent 4 zegt bijvoorbeeld: “In je achterhoofd denk je ‘als hij maar van me afblijft’ en noem maar op. Ik heb er geen problemen mee als ze maar van me afblijven. Als ze dat doen, dan kunnen ze mijn beste vriend worden”. Respondent 14 maakt de volgende opmerking “dan neem ik een zeepje voor hem mee” als hem wordt gevraagd naar het douchen met een homo waar hij direct mee laat zien dat de homo kan rekenen op grappen. Respondent 16 moest onlangs douchen met zijn heteroseksuele collega’s na een voetbaltoernooi van

het werk en hij gaf aan dat hij niet had gemerkt dat zijn collega's moeite hadden om met hem te douchen.

Vanuit het genderperspectief zouden mensen graag met eigen geslacht omgaan en daarom zouden sportverenigingen ook op deze manier ingericht zijn, zowel qua teamsamenstelling als kleedruimtes. Omdat homoseksuelen een spanning zouden kunnen voelen en de non-seksuele omgeving wordt verstoord. Dit wordt dus door een aantal respondenten bevestigd.

§ 4.2.3 Fysiek contact

In de interviews kwam ook aan de orde of respondenten het fysieke contact zouden mijden. Duidelijk is dat de respondenten daar niet mee bezig is tijdens de wedstrijden. Er wordt aangegeven dat sport met emoties te maken heeft en er over dat soort dingen niet wordt nagedacht tijdens de wedstrijden. Een tegenstander wordt niet harder aangepakt en met een teamgenoot wordt op dezelfde manier een doelpunt gevierd. Vijf respondenten geeft overigens aan dat zij het fysieke contact op een training misschien wel zouden mijden. Respondent 9 zegt: "Kijk je hebt wel eens dat je een dolletje maakt en dan sla je jouw arm om iemand heen en ik weet niet hoe je zou doen bij een homo, dat weet ik niet. Ik denk wel dat ik dat een beetje zou vermijden". Een mooi voorbeeld van moderne homonegativiteit geeft respondent 3: "...als je dan een kratje trakteerde dan was er een knelmoment [twee mannen die elkaar stevig beetpakken]. En toen pakte ik een jongen vast en knelde hem en toen daarna stond [zijn homoseksuele teamgenoot] er ineens. En ik kan me nog heel goed herinneren, dat mijn eerste reactie was 'kut, heb ik weer'. Ik heb het uiteindelijk wel gedaan maar hij zag mijn aarzeling denk ik ook. Dus ik heb de eerste tijd wel even moeten wennen". Hier is sprake van moderne homonegativiteit, omdat de respondent dit gedrag vertoonde omdat hij naar eigen zeggen geen keuze had om de homoseksueel niet te omarmen. Had hij die keuze wel gehad dan was het niemand opgevallen dat hij het niet had gedaan omdat hij moeite had met fysiek contact.

Een aantal respondenten geven dus aan dat men fysiek contact zou mijden. Hier wordt duidelijk hoe moderne homonegativiteit werkt. Mits men een andere reden kan bedenken om het contact te mijden, zal de homoseksueel gemeden worden. Is die reden niet voorhanden dan zal men niet hard op zeggen dat hij de homoseksueel wil mijden vanwege zijn geaardheid.

§ 4.2.4 Opkomen voor een homo

Hoewel respondenten aangeven dat de verwachting is dat de homoseksueel geaccepteerd wordt, heb ik ook gevraagd wat er zou gebeuren als de homoseksueel gepest zou worden. Dertien respondenten geven aan dat bepaalde personen in meerdere of mindere mate 'buiten de groep vallen'. Iemand wordt buiten de groep geplaatst op basis van talloze verschillende redenen. Waar het echter om gaat is dat degene die gepest wordt een eigenschap ontbeert of juist heeft die de groep juist wel of niet heeft. Slechts twee van de vijftien respondenten geven aan op te komen voor degene die gepest wordt. Dit wordt een ander verhaal wanneer een homoseksuele teamgenoot gepest zou worden. Dan zeggen ze allemaal op te komen voor de homoseksueel. Dat de eigen positie daarmee in gevaar wordt gebracht lijkt geen rol te spelen. Wel wordt een viertal keer opgemerkt dat de homo ook moet "incasseren", "dat hij dus wel tegen een stootje moet kunnen" en "zelf ook niet stil moet zijn" oftewel "uitdelen" zoals respondent 10 het samenvat want anders is de kans in ieder geval groot dat hij gepest wordt. Respondent 7 zegt hierover: "Kijk, ik maak er zelf ook grapjes over of ik maak iemand ook wel eens belachelijk, dat is hetzelfde bij mijn broertje [die is homoseksueel]. Daar maak ik ook wel eens grove grapjes tegen. Dat is meer omdat je zin hebt om iemand een beetje te stangen. Maar als er in ons elftal iemand zegt 'ik ben homo' en er zijn er dan een aantal die dan zeggen 'flikker dan maar op, we hoeven je nooit meer te zien', dan zou ik wel even zeggen van 'doe even normaal, hij zit al jaren in ons team'". Een homoseksueel kan dus rekenen op steun wanneer hij gepest zou worden om zijn geaardheid.

§ 4.2.5 Zijn voetbalelftallen homonegatief?

Uit bovenstaande kan geconcludeerd worden dat een homo in het team waarschijnlijk wel geaccepteerd zou worden, dat er mensen voor hem op zouden komen als dat niet het geval was en dat fysiek contact en douchen slechts voor sommigen een probleem is en dat de verwachting is dat het slechts een kwestie van wennen is. Toch geven de respondenten ook aan dat het wel een moeilijke kwestie is vanwege het homonegatieve imago van voetbal. Respondent 3 noemt de voetbalwereld "bekrompen" en respondent 11 "conservatief", hierdoor zou homoseksualiteit niet besproken kunnen worden en blijft het een taboe of wordt het gezien als een taboe. Respondent 17 vindt de "angst die homo's zouden kunnen hebben om uit de kast te komen onterecht". Later merkt hij nog wel op dat het waarschijnlijk afhankelijk blijft van het team. Respondent 13 en 15 geven aan dat het gemiddelde opleidingsniveau van het elftal een rol kan spelen. Dat opleidingsniveau een rol speelt in de mate van homonegativiteit wordt ook bevestigd in verschillende onderzoeken (voor een overzicht zie Van Wijk et al. 2005). Momenteel speelt respondent 13 bij een studentenvereniging waar iedereen hoogopgeleid is, maar hiervoor heeft hij bij twee burgerverenigingen gespeeld, hij

zegt over homonegativiteit: “Ik denk in de voetbalwereld wel, in mijn voetbalwereld niet”. Overigens vindt hij nog dat het helemaal niet raar is dat er sprake is van een bepaalde mate van homonegativiteit in de maatschappij: “Wanneer kwam je erachter dat je hetero was? Ja, daar kom je niet achter want daar wordt je mee opgevoed en kinderen krijgen meteen afwijzing van iets anders geleerd. Je wordt gewoon gesocialiseerd”. Respondent 5 zegt het volgende over homoseksualiteit en voetbal: “Er wordt niet over gepraat. Maar omdat er een bepaalde sfeer van mannelijkheid is, denk ik wel dat er door de groep negatief op gereageerd zou worden. En dat komt door de cultuur van mannelijkheid. En dan hoeft het niet eens zo te zijn dat individuen zelf problemen hebben met homoseksualiteit maar gewoon omdat door de groep daartoe gedwongen wordt om daar wat over te zeggen. Ja denk het wel. Het is wel een groepsgebeuren. Ieder individu zou homopositief kunnen zijn, terwijl de groep negatief is”. Dit citaat laat heel duidelijk zien dat er op het collectieve niveau van een elftal sprake kan zijn van een homonegatieve omgeving terwijl men op individueel niveau niet homonegatief is.

§ 4.3 Concluderend

In het theoretisch kader is de typologie van Wright besproken. De vijf posities die men in kan nemen wat betreft homoseksualiteit zijn: homofobie, tolerantie, heteroseksisme, acceptatie en waardering en steun (Kuyper en Bakker 2006: 12). In de slotparagraaf van dit hoofdstuk wordt bekeken hoe de respondenten scoren op deze posities. Er is geen enkele aanwijzing gevonden dat één van de respondenten homofobisch zou zijn. Schelden met het woord homo zou vallen onder tolerantie in de typologie van Wright (Kuyper en Bakker 2006: 13). Hiervoor zijn in § 4.1.5 beperkte aanwijzingen gevonden. Men gebruikt deze woorden over het algemeen wel maar wil er niet iets specifiek mee uitdrukken. Alleen in het geval van voetbalsupporters zou het gebruikt worden om iemand te kwetsen. Aangezien ik mij niet heb gericht op supporters in dit onderzoek kan ik geen uitspraken doen over homonegativiteit onder supporters. Het woordgebruik duidt er niet op dat respondenten homoseksualiteit minderwaardig vinden aan heteroseksualiteit maar ‘het zou gewoon lekker in de mond liggen’. In § 4.1.4 werden aanwijzingen gevonden voor heteroseksisme. Respondenten zijn niet negatief, maar men houdt er geen rekening mee dat mensen homoseksueel zouden kunnen zijn. Gesprekken en gedragingen vinden plaats in de veronderstelling dat iedereen heteroseksueel is. Doordat het merendeel van de respondenten aangeeft dat homoseksualiteit in hun elftal wordt geaccepteerd, zijn er ook aanwijzingen dat de positie ‘acceptatie’ in de typologie van Wright steun krijgt. De grappen die de homoseksueel krijgt te horen zullen inderdaad worden gemaakt, maar er worden over iedereen grappen gemaakt. Tot slot kan de homoseksueel ook rekenen op steun

wanneer blijkt dat hij gepest zou worden. Volgens de respondenten kan iemands geaardheid er niet toe leiden dat diegene zich helemaal niet meer welkom zou voelen.

Van traditionele homonegativiteit is ook geen sprake want de respondenten staan positief tegenover gelijke rechten voor homoseksuelen. Uitspraken doen over moderne homonegativiteit is lastiger omdat dit gedrag behelst dat subtiel is van aard en daardoor lastig te achterhalen is in interviews. Alleen respondent 3 gaf hier een uitstekend voorbeeld van. Wel geven vijf respondenten aan dat zij lichamelijk contact met een homoseksuele teamgenoot op de training misschien zullen mijden. Hoewel het douchen met een homoseksueel bij een aantal tot wat bezorgdheid leidt, zegt geen van de respondenten dat hij niet zal gaan douchen terwijl er een homoseksueel bij is.

In dit eerste empirische hoofdstuk zijn propositie 3 en 4 onderzocht. De propositie "Op individueel niveau zijn de voetballers niet homonegatief" kan grotendeels als waar worden aangenomen. De respondenten kunnen slechts beperkt onder 'tolerantie' worden geschaard en van homofobie is al helemaal geen sprake. Hoewel het moeilijk is om iets te zeggen over moderne homonegativiteit, omdat dit gedrag subtiel van aard is, is duidelijk dat traditionele homonegativiteit zeer beperkt is gevonden. Er worden aanwijzingen gevonden die propositie 4 "Op collectief niveau zijn de voetballers wel homonegatief" steunen. Een aantal respondenten geven aan, hoewel het merendeel acceptatie verwacht, dat voetbal een homonegatieve omgeving is. Dit komt ten eerste omdat homoseksualiteit als taboe wordt beschouwd en ten tweede omdat er bepaalde groepsprocessen in een elftal plaatsvinden waardoor homoseksualiteit niet geapprecieerd zou worden. Dat homoseksualiteit met vrouwelijkheid wordt geassocieerd kan een aanwijzing zijn dat homoseksualiteit op collectief niveau in een omgeving met alleen mannen wordt afgekeurd. De associatie van homoseksualiteit met vrouwelijkheid komt voort uit het genderperspectief en dat de afwijzing op collectief niveau plaatsvindt komt vanuit de verklaring van de sociale expressie. Deze groepsprocessen worden in het volgende hoofdstuk besproken.

Hoofdstuk 5. Groepsdruk en mannelijkheid in een voetbalelftal

“Word jij de volgende Amstellovitch?”

(Reclamecampagne van Amstel Bier 2008)

Amstel Bier heeft in verschillende reclamecampagnes haar merknaam willen koppelen aan voetbal en mannen. Met een knipoog naar Russische tycoons die Europese voetbalclubs opkopen gaat Amstel Bier in 2008 op zoek naar de volgende ‘Amstellovitch’. Het opvallende aan deze reclamecampagne is dat er een combinatie wordt gemaakt van de zogenaamd typische kenmerken van de voetbalcultuur. Ten eerste natuurlijk het bier zelf dat wordt gedronken door ‘een Amstellovitch’ die met zijn beste vrienden die van voetbal houden in alle luxe naar een buitenlandse voetbalwedstrijd wordt gebracht en gedurende de trip wordt omgeven door mooie vrouwen. Oftewel bier, voetbal, vrouwen en een groep mannen is volgens de reclamemakers de ideale combinatie. Deze onderwerpen komen ook in dit hoofdstuk aan de orde.

§ 5.1 Wie staan er buitenspel?

In ieder elftal vallen er wel één of meerdere personen buiten de groep. Hiermee wordt bedoeld dat degene wel zijn wedstrijden speelt, maar dat hij voor de rest weinig binding heeft met zijn teamgenoten. Hierover moet geen waardeoordeel worden geveld, want een kenmerk van een groep is dat het mensen insluit maar ook buitensluit. Uit dit onderzoek blijkt dat er tal van redenen zijn waarom sommige mannen buiten het elftal vallen. In § 4.2 werd al duidelijk dat iemand buiten de groep valt als hij een bepaalde eigenschap wel of niet bezit in tegenstelling tot de rest van de groep. De constatering dat iedereen zich dus hetzelfde gedraagt en hetzelfde denkt over verschillende onderwerpen, leidt er toe dat er een eerste aanname kan worden gedaan voor de aanwezigheid van groepsdruk. Immers, conformeert men zich niet aan de ‘regels’ van de groep dan kan uitsluiting volgen.

Zoals in het theoretisch kader duidelijk werd, blijkt roddelen een mechanisme te zijn waardoor in- en uitsluiting van groepen plaatsvindt. Door te roddelen over elkaar worden de normen van de groep vastgesteld. Hoewel vaak wordt aangenomen dat roddelen een vrouwelijke bezigheid is, blijkt uit onderzoek van Levin en Arluke uit 1985 dat mannen ook roddelen (Van den Berg 2007: 104) en dit wordt ook in dit onderzoek bevestigd. Slechts twee respondenten geven aan dat er bij hen in het elftal niet wordt geroddeld. Respondent 11 geeft een samenvatting waarover over het algemeen wordt geroddeld: “We zijn net een stel wijven bij elkaar, dat is wel zo. En dat gaat dan over hoe dronken iemand is geweest, hoe slecht iemand voetbalt, over hoe zijn vrouw er uit ziet, wat voor

werk iemand doet. Alles". Daarnaast blijkt er geroddeld te worden over mensen die altijd te laat zijn en over mensen die geen geld lappen voor de pot om het bier na afloop van de wedstrijd te betalen. Hoewel respondent 11 zegt dat er over "alles" wordt geroddeld, wordt duidelijk dat wanneer er gekeken wordt naar de genoemde roddelonderwerpen dat er geen persoonlijke of intieme zaken worden genoemd. De constatering dat mannen over minder persoonlijke of intieme zaken roddelen zoals in het onderzoek van Levin en Arluke blijkt (Van den Berg 2007: 104), wordt dus ook hier bevestigd. Naast negatieve roddels kan men ook positief over elkaar praten. Respondent 9 vertelt hierover: "Een jongen in ons team is een beetje een rebel en dan is het zo van 'wat heeft hij nou weer geflikt?' en dan 'ja dat en dat'. Dus dan heb je het daar even over. Dus dat is leuk roddelen. De dingen die hij doet zijn extreem dus dat is gewoon leuk om over te praten. Hij heeft een keer thuis de ruiten eruit gegooid, dus dat is wel leuk om daar over te praten. Als je hem kent, dan lig je daar over in een deuk natuurlijk". Respondent 7 is één van de twee respondenten die aangeeft dat er niet wordt geroddeld. De verklaring daarvoor geeft hij ook: "Geroddeld, nee... we zijn sowieso erg direct dus dat doen we niet achter elkaars rug". Door heel direct te zijn kunnen ook de groepsnormen worden bepaald. Er zijn vijf respondenten die ook aangeven dat iedereen heel direct is tegen elkaar. Volgens Butter is 'directheid' overigens een kenmerk van mannelijkheid (Butter 1997: 54) en volgens Van Stokkom is het de gedachte bij mannen 'hem pakken voor hij mij pakt' de reden waarom er een directe sfeer ontstaat tussen mannen (Van Stokkom 2000: 52). Dus hoewel er in sommige elftallen geroddeld wordt, is men ook direct tegen elkaar. Dit hoeft niet tegenstrijdig met elkaar te zijn. Mensen kunnen zowel roddelen over elkaar als rechtstreeks de confrontatie aan gaan. Of er verschil zit in de onderwerpen waarover men roddelt of juist direct over is, is niet in dit onderzoek onderzocht en daar kunnen geen uitspraken over worden gedaan.

§ 5.2 Aandacht voor het uiterlijk; nichterig of mannelijk?

Uiterlijk lijkt in sommige gevallen ook een rol te spelen bij de uitsluiting van een bepaald persoon. Uiterlijk is in het ene elftal belangrijker dan in het andere. Hoewel slechts vier respondenten expliciet aangeven dat uiterlijk belangrijk is, blijkt dit ook uit andere uitspraken van de respondenten. Respondent 7 zegt bijvoorbeeld: "Je wilt er allemaal goed uit zien", en respondent 5 zegt: "Ik heb wel het idee dat ze er tijd in stoppen om er goed uit te zien. Ja, sommigen komen in de nieuwste kleding naar de voetbal om te laten zien wat ze nu weer gekocht hebben". Drie respondenten denken dat teamgenoten bepaalde kleding kopen om er bij te horen, zoals respondent 8: "Nou ik denk wel dat er jongens zijn die er rekening mee houden. Zodat ze er op één of andere manier toch bij horen". Dezelfde respondent geeft een voorbeeld, waarin iedereen uit het elftal zich bezig houdt met wat men draagt: "Iedereen draagt dezelfde voetbalschoenen". Dit is vrij opvallend want zoals de

respondent ook zelf aangeeft: "Niet iedereen zal dat een superfijne schoen vinden". Een tweede schoenvoorbeeld wordt gegeven door respondent 13: "Op een gegeven moment komt dat er een beetje in. Dus dan zijn er twee of drie mensen die kopen dan in plaats van normale zwarte voetbalschoenen ineens rode of gouden. En daar maak je dan wat grapjes over met elkaar, en dan spreek je gewoon met elkaar af dat het 'not done' is om op normale voetbalschoenen te lopen. Dus na twee maanden zie je dan dat iedereen lelijke schoenen heeft, alle kleuren van de regenboog, dat soort dingen. En ja je doet dan ook je best om de lelijkste schoenen te vinden". Over smaak valt altijd te twisten en daar gaat het hier ook niet om. Het is echter opvallend dat de groep afspraken maakt over hoe men erbij dient te lopen. Het maakt niet uit of dat echt mondelinge afspraken zijn of dat het meer een ongeschreven regel is, blijkbaar wordt er druk op het individu uitgeoefend om er op een bepaalde manier uit te zien. Een ander voorbeeld waaruit toch wel blijkt dat voldoen aan bepaalde normen belangrijk is: respondent 3 spreekt over zijn tijd in de selectie als hij zegt: "Dat je toch wel even oplet wat voor onderbroek je aan doet. Dus dat er dan niet 22 spelers iets over je onderbroek gaan zeggen". Respondent 14, de profvoetballer, die reageerde instemmend op de vraag of er bij hem in de kleedkamer wordt gepronkt met kleding of andere producten; "Ja natuurlijk! De meeste jongens hier verdienen goed geld en ze kunnen doen wat ze willen". Ook dit kan wijzen op een vorm van groepsdruk; aan een ander laten zien dat men ook genoeg geld heeft om bepaalde producten te kopen. Door aan deze 'regel' te voldoen deelt het individu een gemeenschappelijk kenmerk met de groep.

Ook is er besproken wat is toegestaan in de kleedkamer wat betreft het gebruik van verzorgingsproducten. Dit verschilt heel erg per team. In het ene elftal ligt de grens bij "deodorant en gel", in een ander elftal gebruikt men ook een "gezichtscrème" en er zitten ook teams bij waar sommigen hun "tanden poetsen", "zich scheren" en "het hele lichaam insmeren met bodylotion". Opvallend is dat wanneer de respondenten een situatie wordt voorgelegd waarin de regels van hun elftal worden overschreden dat de respondenten dan allemaal eenzelfde reactie verwachten; de groep gaat lachen en maakt de overtredende teamgenoot belachelijk. Respondent 10 beschrijft dit als volgt: "We hadden er dus eentje in het team en die stond na een wedstrijd echt een half uur voor de spiegel. Maar dan ook echt te tutten. Precies die haartjes zo goed doen, dan zit iedereen wel te lachen en dan is het wel zo 'o, jongens even wachten want Rick gaat zijn haar doen'. En hij bleef dat wel gewoon doen. Maar dat was ook wel echt een aparteling. Dat was er zo één die er echt buiten viel". Ook hier blijkt dus ook weer dat als iemand zich niet aan de norm houdt om niet een half uur aan het uiterlijk te besteden, men dus buiten de groep valt.

Volgens Hekma slaat nuchterheid onder andere ook op de bijzondere aandacht voor mode en uiterlijk (Hekma 2007: 87). Het is opvallend dat respondenten verschillende voorbeelden kunnen geven waaruit blijkt dat uiterlijk wel degelijk belangrijk is want het zou niet passen bij mannelijkheid. In § 4.1.3 werd duidelijk dat nuchter gedrag niet positief wordt gewaardeerd door de respondenten. Respondent 7 heeft hier ook wel een verklaring voor: "De normen verschuiven gewoon. Je ziet steeds meer die metroseksuele mannen die steeds meer aan hun verzorging doen en dat soort zaken. Ik heb daar niet zo veel moeite mee". Een metroseksueel is een heteroseksuele man die zijn vrouwelijke kant mag laten zien en daarbij veel tijd aan zijn uiterlijk besteedt. De uitvinder van deze term, Mark Simpson, gaf onlangs aan dat het niet eens meer de moeite waard is om het over de metroseksuelen nog te hebben, want het zou intussen 'mainstream' geworden zijn dat mannen zich bekommeren om hun uiterlijk (Jacobs 2007). Dit bevestigt de gedachte van respondent 7. Mannen mogen tegenwoordig wel degelijk met hun uiterlijk bezig zijn, ook al verschilt de mate per team. Wel is duidelijk dat de grenzen van wat wel en niet wordt 'toegestaan' in de kleedkamer worden bepaald door de groep. Dat vervolgens deze grenzen opgerekt kunnen worden, kan geïllustreerd worden aan de hand van het volgende voorbeeld van respondent 3: "We hadden een spits die echt belangrijk was voor de groep, die kwam ineens elke zondag in pak naar de wedstrijd. En dat werd eerst een beetje belachelijk gemaakt maar op een gegeven moment zag je dat de hele selectie in pak ging". Blijkbaar kunnen mensen die belangrijk zijn voor de groep zorgen dat de normen verschuiven. De eenling waar respondent 10 het bijvoorbeeld over had, verkeerde niet in die positie en in zo'n situatie komt hij buiten de groep te staan.

Wat uit bovenstaande duidelijk wordt is dat in sommige teams de metroseksueel ook als mannelijk wordt gezien en dat een man zichzelf mag verzorgen. In andere teams vallen de mannen die met hun uiterlijk bezig zijn buiten de groep of worden belachelijk gemaakt en daar is bezig zijn met het uiterlijk onmannelijk. Vanuit het genderperspectief wordt vrouwengedrag dat vertoond wordt door mannen immers afgekeurd. Hiermee wordt ook duidelijk dat de definitie van wat mannelijk is plaats- en tijdsafhankelijk is, zoals Butter ook al aangaf (Butter 1997: 54). Verschillende voorbeelden laten zien dat er in beide soorten teams hoe dan ook druk op het individu komt te staan om juist wel of niet met het uiterlijk bezig te zijn.

§ 5.3 De derde helft

Bier lijkt niet weg te denken uit het voetbal en kijkend naar reclame wordt bier met mannen geassocieerd. In alle teams is het gebruikelijk dat er na de wedstrijd in ieder geval een krat bier in de kleedkamer wordt geschoven. Vijf respondenten geven aan dat bier drinken belangrijk is.

Respondent 2 vertelt dat het motto van zijn elftal “voetbal is hobby, bier is sport” is.

Zeven respondenten geven aan dat het merendeel van het elftal wel alcohol drinkt maar dat het niet belangrijk is dat men drinkt. Respondent 10 vertelt hierover: “Ik had het bijvoorbeeld afgelopen zaterdag. Het eerste wat ik uit de krat pakte was een frisje en dat mensen echt zeiden van ‘joh, wat is er met je aan de hand?’ Zo’n opmerking krijg je dan”. Respondent 11 vertelt echter wel over teamgenoten die altijd alleen water drinken: “Maar er zijn wel gasten die drinken alleen een watertje en gaan daarna weg. Die worden dan wel voor lul gezet van ‘daar heb je hem weer met zijn water’. Gewoon gekscherend”. Dus alcoholgebruik is niet een maatstaf of iemand in de groep staat of er buiten, maar het wordt wel opgemerkt wanneer iemand een keer of nooit drinkt. Dit krijgt die persoon dan te horen in de vorm van opmerkingen en grappen.

Respondent 8 merkt op dat alcohol drinken een opening kan zijn om bij de groep te gaan horen. “Ik denk dat sommigen veel gaan drinken om er bij te horen omdat wij na de wedstrijd nogal veel drinken. Dat doen we al heel lang. En ik denk dat degenen die er dit jaar of vorig jaar bij zijn gekomen, dat zij dat zien en daardoor ook wel meer drinken om er toch wel meer bij te horen”. Alcoholgebruik is een onderwerp waarover men kan opscheppen. Respondent 5 zegt: “Er zitten wel een paar jongens op te scheppen van ‘ik heb dit weekend zo veel gezopen en ik ben niet eens over me nek gegaan’ en dat soort verhalen”. Veel teams organiseren naast het voetballen ook nog andere activiteiten, zoals een weekendje weg. Tijdens deze uitjes met het elftal wordt er nog eens extra gedronken volgens de respondenten. Ook worden er dan in een aantal teams drankspelletjes gespeeld.

Het drinken van alcohol zelf lijkt echter minder belangrijk dan dat iemand blijft hangen. De derde helft meemaken krijgt in veel gevallen een hoge waardering. In vijf interviews wordt aangegeven dat het niet erg is als men eerder naar huis gaat dan de rest. Opvallend daarbij is dat twee van hen zelf ook relatief snel naar huis gaan. Naar aanleiding van opmerkingen van de respondenten die wel aangeven dat het belangrijk is, lijken de mensen die niet blijven hangen ‘buiten de groep te vallen’. Respondent 10 geeft een voorbeeld van het soort opmerkingen die gemaakt worden als men de derde helft nooit of slechts in beperkte mate meemaakt: “Hij drinkt ook wel zijn biertjes mee maar het is gewoon het type dat iedere zaterdag weg moet omdat hij naar een verjaardag moet. Nou al

blijft hij nog vijf jaar bij ons voetballen, als hij de kleedkamer uit gaat dan krijgt hij gelijk de opmerking ‘joh, moet je weer naar een verjaardag, moet je weer koekhappen met je kinderen?’”.

Groepsdruk openbaart zich ook als wordt gekeken naar de druk om niet af te zeggen voor een wedstrijd. Twee voorbeelden illustreren dit. Respondent 8: “Hij mocht toen niet van zijn vriendin. Ja, dat is echt wel erg als je dat zegt. Dan zit je onder de plak en iedereen heeft zo iets dat de zaterdag voor de voetbal is en dan kan je vriendin zeggen wat ze wil maar het is gewoon voetbal. Maar het komt wel voor dat ze dan echt niet mogen”. Respondent 13: “Kijk in principe moet je niet afzeggen, dan krijg je het gewoon te horen. Je kan buiten het seizoen op vakantie gaan of in de winterstop. En romantisch met je vriendin iets doen krijg je ook te horen (...) Ik bedoel, je hoeft niet naar een verjaardag op zondag, je kan ook doordeweeks langs gaan. Dus je familie weet ook dat zij hun verjaardag niet op zondag moeten vieren, want dan kom jij toch niet want je moet voetballen”.

Uit de interviews komt dus duidelijk naar voren dat naast het voetballen, er ook sociale verplichtingen aan de hobby zitten. De groep verwacht dat men blijft hangen om al dan niet een paar biertjes te drinken en in sommige teams wordt ook verwacht dat men mee gaat stappen en aan andere gezellige activiteiten meedoet. De verplichtingen kunnen worden beschouwd als een druk die wordt opgelegd door de groep. Respondent 13 spreekt zelfs van een “basisregel” dat men er bij is. Dat het drinken van alcohol daar in meer of mindere mate bij hoort, duidt op groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen. Het is aannemelijk dat het doel van de mannen is om hun mannelijkheid te tonen aan de groep door te laten zien dat zij enerzijds de typische mannendrank bier drinken en anderzijds door hoeveel zij kunnen drinken.

§ 5.4 Verhalen over vrouwen en seks

Een ander gespreksonderwerp in de kleedkamer zijn de verhalen over vrouwen en seks. Respondent 9 bevestigt dat dit een populair onderwerp is in de kleedkamer: “Ja! Als je met een meisje naar bed bent geweest, dan is dat toch wel leuk om te vertellen. Dan heb je wel de aandacht. Hij krijgt op dat moment ook wel even een soort aanzien, zolang het verhaal duurt zeg maar. Ik heb ook een jongen in het team die nog maagd is en dat krijgt hij wel over zich heen. Daar worden grappen over gemaakt”. Ook respondent 7 vertelt hierover: “Nou je bent toch een man dus daar praat je gewoon graag over. Wat je hebt meegemaakt, je moet jezelf toch een beetje tonen op de één of andere manier. Dat doe je door over vrouwen te praten of wat je het weekend hebt gedaan of over voetballen, je wilt je allemaal bewijzen en jezelf laten zien”.

Ook worden er door vier respondenten voorbeelden gegeven van weddenschappen die over vrouwen worden afgesloten. Respondent 7 vertelt: “Wie de meeste vrouwen scoort vanavond die krijgt een meter bier, of wie de lelijkste pakt, of de dikste... maakt allemaal niet uit. Ja, natuurlijk heb ik ook wel eens gewonnen! Het is gewoon haantjesgedrag en dat doe je als man allemaal. Jezelf bewijzen, ja toch wel, tegenover de groep van kijk mij eens”. Ook respondent 2 vertelt over zulke weddenschappen: “Je bent aan het stappen en dan zegt er een “als je haar zoent, dan krijg je een krat bier” en dan blijkt het echt het meest gigantische mokkel te zijn wat er op deze planeet rond loopt. En dan vijf minuten later staan ze dan te bekken. Dat soort dingen haal je dan later weer op”. Dus wanneer men deze weddenschappen afsluit dan wordt daar later op teruggekomen in de kleedkamer.

Vreemdgaan is ook een onderwerp dat wordt besproken in de kleedkamer. Er lijken twee redenen te zijn waarom een man dit doet en vervolgens vertelt. Ten eerste blijkt dat het feit dat men vreemd is gegaan niet wordt doorverteld buiten de groep. Geen enkele respondent geeft aan om dit buiten de groep aan iemand buiten het elftal te vertellen, zeker niet aan de vrouw die wordt bedrogen.

Respondent 8 die in eerste instantie aangaf dat vrouwen en seks geen populaire gespreksonderwerpen waren, omdat de meeste al vaste verkering hebben, komt daar op terug als dit onderwerp ter sprake komt. “Daar staat niemand raar van te kijken... er zullen er misschien één of twee het raar vinden maar de rest nee. Het wordt niet aangemoedigd, maar als het gebeurt, wordt er wel gewoon over gepraat waar geen vrouwen bij zijn. Maar het komt niet naar buiten”. Ten tweede blijkt ook uit het citaat van respondent 8 dat niemand het raar vindt. Sterker nog, vier respondenten geven aan dat er een bepaalde goedkeuring wordt gegeven door de groep. Respondent 15 zegt: “Over het algemeen wordt het wel stoer gevonden. Als man lach je daar wel om. Ik zou het zelf nooit doen, maar toch lach je er met z’n allen om” en respondent 9: “Op zo’n moment moet je daar wel om lachen. In principe zegt zo’n iemand dat ook wel van ‘kijk wat ik heb gedaan’. Als je er over nadenkt dan is het belachelijk. Maar ja, in de kleedkamer wordt daar wel een soort van goedkeurend over gedaan”. Het vreemdgaan zou onder andere gebeuren wanneer het elftal een weekendje weg is. Hoewel drie respondenten zeggen dat er geen stimulans wordt gegeven vanuit de groep in de vorm van bijvoorbeeld de weddenschappen vertelt respondent 11 er het volgende over: “Ik denk dat het manneneigen is. Ik denk dat als je wat op hebt en je ziet een leuk meisje, dat je eerder de neiging hebt, dat je door het team.... ja dat denk ik wel. Het wordt niet echt gepusht maar meer van dat het wel gebeurt”. Hoewel de respondent zijn zin niet afmaakte, is wel duidelijk dat de mannen dit doen omdat zij in gezelschap zijn van teamgenoten.

Degenen die geen ervaring hebben met vrouwen worden belachelijk gemaakt. Respondent 9 zegt: "Ik heb ook een jongen in mijn team die nog maagd is en dat krijgt hij wel over zich heen. Daar worden grappen over gemaakt". Respondent 8 vertelt dat ze bij hem in het elftal verder gaan dan het maken van grappen: "Dat was dan een jongen, een beetje een nerd en die had volgens ons nog nooit seks gehad... En ja op trainingskamp hebben wij gezegd 'als jij naar de hoeren gaat, dan gaan wij betalen'. Hij is wel naar binnen gegaan". Maagdelijkheid lijkt gelijk te worden gesteld met onmannelijkheid. De grappen zullen stoppen als ook deze man met een vrouw naar bed is geweest.

Hoewel ik daar niet expliciet naar gevraagd hebt, lijken de respondenten er een andere manier van praten op na te houden op de voetbal. Wanneer het onderwerp vrouwen en seks ter sprake kwam, gebruikte de respondenten hardere termen om bepaalde dingen uit te drukken. Respondent 15 zegt er het volgende over: "Ja je hebt het dan over wijven, dat is toch wel een degradatie van een vrouw. Ik denk dat je het ook eerder hebt over wijven neuken dan dat je zegt dat je de liefde hebt bedreven. (...) maar er is wel een mannencultuur, dat is wel bij voetbal, hoe mannen onderling praten en ik denk wel dat, dat bij voetbal echt wel gebeurt. Ik weet niet waarom dat is, maar dat hoort misschien wel bij de voetbalcultuur... wijven neuken en dat soort praat". Dit is wel opvallend, blijkbaar kunnen mannen de verhalen kracht bijzetten door bepaalde woorden te gebruiken.

Uit bovenstaande concludeer ik dat het versieren van vrouwen en aanverwante onderwerpen interessant zijn om te vertellen in de kleedkamer. "Heteroseksuele prestaties" (Van Stokkom 2000: 52) zijn handelingen waarmee een man zijn mannelijkheid kan bewijzen. Een persoon krijgt de aandacht wanneer hij dat soort verhalen vertelt en de groep spreekt op een bepaalde manier de waardering er voor uit. Wanneer dergelijke verhalen immers niet gewaardeerd zouden worden, dan zou men deze niet vertellen. Hieruit kan worden afgeleid dat de heren wel degelijk een bepaald doel nastreven wanneer zij pochen op vrouwen en seks. Volgens respondent 11 is het "manneneigen", respondent 15 voegt hier aan toe "Maar ja misschien zit het in de man om je vruchtbaarheid aan te tonen, dat je echt die drang hebt. De man is gewoon de jager en die moet zo veel mogelijk... die moet zijn vruchtbaarheid aantonen".

§ 5.5 Mannen mogen niet afgaan

In de interviews is gevraagd of de respondent de sfeer op de voetbal kan omschrijven. In § 5.1 werd al gezegd dat er wordt geroddeld maar dat er sprake is van een 'directe sfeer'. Respondenten gebruikten ook omschrijvingen zoals "niet laten zien dat je kwetsbaar bent, je moet je mannetje kunnen staan" (respondent 3), "stoer doen" (respondent 4) en "niet emotioneel" (respondent 10) om de sfeer te duiden. Deze omschrijvingen komen overeen met een aantal kenmerken van

mannelijkheid volgens Butter zoals zelfverzekerdheid en rationaliteit (Butter 1997: 54) en met de beschrijving van Van Stokkom (2000: 52) dat het onmannelijk is en een teken van zwakte en onderdanigheid is als men niet reageert wanneer men ten overstaan van publiek voor gek wordt gezet. De groep vereist dat de mannen zich stoer en onaangedaan gedragen.

De sfeer zou zich ook uiten in, zoals respondent 10 het noemde "uitdelen en incasseren". Men moet grappen maken ten koste van een teamgenoot en men moet ook grappen kunnen incasseren. Op het moment van de grap gaat men dan af, dus het is dan gebruikelijk om op een andere manier te bewijzen dat men wel tot de groep behoort. "Jezelf bewijzen" lijkt belangrijk te zijn, dit sluit aan bij de definitie van Mansfeld over mannelijkheid en dat een man voor zichzelf op moet komen. (Verplancke 2008). In de vorige paragrafen werd dit ook al een aantal keer genoemd; in sommige teams kan men zich bijvoorbeeld bewijzen met bier of met weddenschappen. Uit deze voorbeelden blijkt dus dat teamgenoten onderling wedstrijdjes doen oftewel competitief zijn ingesteld. Dat heeft met bewijzen te maken. Respondent 7 vertelt over een teamgenoot die veel drinkt om zijn gebrek aan vrouwelijke aandacht te compenseren: "Die kan er aardig wat van, die is echt het toppunt. Maar die moet zich wel met andere dingen bewijzen, en doet dat dus met bier. Haha! Hij compenseert het met veel drinken". Wederom blijkt dat men zich dus in de groep moet bewijzen. Of men dat doet met alcohol of met vrouwen dat maakt niet uit. Door zes respondenten wordt de term "haantjesgedrag" genoemd, waarmee wordt bedoeld dat de mannen elkaar onderling proberen te overtreffen.

Ook op het veld probeert men zich zo veel mogelijk te bewijzen. Al eerder werd duidelijk dat iemands voetbalkwaliteiten een reden kunnen zijn waarom iemand buiten de groep valt maar ook wordt duidelijk dat men kan afgaan op het voetbalveld. Een eigen doelpunt maken of op een knullige wijze een doelpunt tegen krijgen zorgt er ook voor dat men opmerkingen en grappen krijgt te horen. Respondent 10 vertelt: "Dit seizoen hadden we dan dat de keeper de bal terugschopte in de voeten van de tegenstander en toen scoorde hij. Kijk we hebben geen vaste keeper, maar als hij dan weer een keer gaat keepen dan is natuurlijk de eerste opmerking 'joh, die is toch omgekocht door de tegenpartij'. Dat is gewoon humor". Respondent 12 zegt bijvoorbeeld: "Kijk ik heb drie keer een penalty genomen en drie keer schoot ik hem de verkeerde kant op. En dat komt dan wel steeds terug als we een penalty krijgen van 'blijf jij maar even hier'". Dus ook op het veld moet men laten zien dat men iets voorstelt.

§ 5.6 Concluderend: is voetbal dan echt een mannensport?

Volgens de respondenten is voetbal inderdaad een mannensport, tien respondenten zeggen dit ook expliciet. Twee andere respondenten spreken over een “mannencultuur” en “machocultuur”. Wat dit precies inhoudt, dat is voor de respondenten echter moeilijk uit te leggen. In de vijftien interviews werden negentien omschrijvingen gegeven van wat mannelijkheid dan is. Deze sfeer is zowel op het veld als in de kleedkamer aanwezig. De sport zelf wordt omschreven als hard, fysiek en agressief. Er zijn een aantal omschrijvingen zoals “stoer”, “macho”, “sterk” en “haantjesgedrag” die meerdere keren terug komen en typerend lijken te zijn voor de cultuur. Respondent 11 zegt zelfs “voetbal draait om mannelijkheid”.

Dit hoofdstuk heeft duidelijk gemaakt dat voetballers op verschillende manieren hun mannelijkheid willen tonen en uitstralen. De druk om dit gedrag te vertonen is aanwezig. Men is al snel een buitenbeentje wanneer men zich niet conformeert aan regels omtrent uiterlijke kenmerken, bezigheden die met het uiterlijk te maken hebben, bier drinken en na afloop blijven hangen. Ten tweede kan men indruk maken met verhalen over vrouwen en seks. Tot slot lijkt het ook belangrijk te zijn dat men niet afgaat en zichzelf bewijst. Tot op bepaalde hoogte bezig zijn met het uiterlijk, bier drinken en met mannen onder elkaar en daarbij praten over vrouwen lijken allemaal manieren om jezelf te profileren in het elftal en daarmee kan een speler zich bewijzen naar zijn teamgenoten. Deze competitieve houding waarmee de mannen zichzelf positioneren van elkaar, duidt er op dat er een sfeer hangt van mannelijkheid; prestatief, competitief en voor jezelf op kunnen komen vallen volgens Butter (1997), Mansfeld (Verplancke 2008), Sion (2007) en Van Stokkom (2000) onder de noemer mannelijkheid.

Propositie 1 “Voetballers ervaren groepsdruk van teamgenoten” wordt gesteund. Respondenten geven allerlei voorbeelden van gedrag dat een individu wel of niet zou vertonen als men niet in de groep zit. De tweede propositie “Voetballers ervaren groepsdruk van teamgenoten om mannelijk gedrag te vertonen” toon ik aan doordat er op verschillende manieren mannelijk gedrag van de teamleden wordt gewaardeerd door het elftal. Vertoont men immers niet het gewenste gedrag dan ‘valt men buiten de groep’. Degenen die te veel met hun uiterlijk bezig zijn, te weinig bier drinken of niet blijven na de wedstrijd en de verhalen over vrouwen niet waarderen, vertonen niet het gewenste mannelijke gedrag en dat wordt bestraft door uitsluiting. In het volgende hoofdstuk zal ik uiteenzetten hoe de groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen samenhangt met de constatering dat homonegativiteit op collectief niveau aanwezig is.

Hoofdstuk 6. Samenvatting en slotbeschouwing

“Voetbal heb ik altijd vanuit de grond van m’n hart gehaat.

Omdat het namelijk beweest (...) dat je een echte man was: balbezit.”

(Arend, respondent in ‘Gewoon Doen’, 2006: 117)

Met het empirische bewijs werd er steun gevonden voor de eerste vier proposities. Hiervan wordt een korte samenvatting gegeven in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk. In § 6.2 wordt propositie 5 behandeld en vervolgens zal ik in § 6.3 de onderzoeksvraag beantwoorden. Tot slot geef ik in § 6.4 een tweetal aanbevelingen als afsluiting van dit onderzoek.

§ 6.1 Samenvatting empirische bevindingen

In hoofdstuk 4 is beschreven dat voetballers individueel niet homonegatief zijn. Respondenten zijn het er over eens dat homoseksuelen gelijke rechten moeten hebben als het gaat om trouwen en kinderen krijgen en adopteren. Van traditionele homonegativiteit is dus geen sprake en van moderne homonegativiteit is slechts beperkt sprake. De typologie van Wright bestaat uit vijf houdingen ten aanzien homoseksualiteit (Kuyper en Bakker 2006: 12). Homofobie is niet gevonden onder de respondenten. Er zijn wel aanwijzingen gevonden voor de overige vier houdingen: tolerantie, heteroseksisme, acceptatie en waardering en steun. Geen van deze vier houdingen is een negatieve. De meerderheid van de respondenten zal de homoseksueel niet mijden in welke vorm van contact dan ook en ook al hebben sommigen hun bedenkingen, men zal gaan douchen met zijn homoseksuele teamgenoot. Wel geven de respondenten aan dat ‘de voetbalwereld’ homonegatief is. In hoofdstuk 5 is uiteengezet dat er sprake is van groepsdruk. Deze groepsdruk heeft veelal een mannelijk karakter. Voetballers moeten stoer, sterk en rationeel zijn. Er is in veel teams sprake van haantjesgedrag, een woord dat van zichzelf al een mannelijke connotatie heeft. De mannen willen bewijzen dat ze beter zijn dan een ander en dit duidt op competitiedrang, wat een mannelijke eigenschap blijkt te zijn. De beschrijving “‘afgaan’ of ‘in de maling worden genomen’ kunnen niet worden geduld” van Van Stokkom (2000: 52), wordt in dit onderzoek bevestigd. Er zijn voor ieder elftal een aantal ongeschreven regels waaraan de leden zich moeten houden. Overtreedt een individu deze regels dan kan men rekenen op grappen en opmerkingen. Elkaar overtreffen met leuke opmerkingen is weer een vorm van hoe men zich kan bewijzen. Vertoont men structureel het gewenste gedrag niet, dan valt men al snel ‘buiten de groep’. Een dergelijk persoon voetbalt nog wel mee maar heeft voor de rest weinig binding met het team.

§ 6.2 Groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen als verklaring voor homonegativiteit

Er wordt voor propositie 5 “Groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen is een mogelijke verklaring voor de homonegatieve sfeer in een voetbalteam” steun gevonden, want er zijn redenen om aan te nemen dat groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen bijdraagt aan de homonegatieve sfeer. Homoseksualiteit wordt met vrouwelijkheid geassocieerd en voetbal met mannelijkheid. Het is dan logisch dat homoseksualiteit en voetbal geen ideale combinatie is. Toch geven de respondenten wel aan dat een homoseksueel geaccepteerd zal worden mits hij niet te veel nadruk legt op zijn homoseksualiteit en de ‘regels’ van de groep naleeft. Deze ‘regels’ van de groep hebben veelal te maken met mannelijk gedrag. Hoewel het niet expliciet gezegd wordt, kan uit de interviews worden opgemaakt dat een homo geaccepteerd wordt als hij zich zo veel mogelijk als niet-homo of zelfs als hetero zou gedragen. De voetballerij wordt als homonegatief bestempeld maar uit dit onderzoek blijkt slechts dat vrouwelijk of nuchter gedrag niet wordt gewaardeerd door de voetballers. De homo “waaraan je niet merkt dat hij homo is” zou volgens de respondenten geaccepteerd worden. De verwijfde homo zal het waarschijnlijk een stuk moeilijker hebben. Omdat er een mannelijke sfeer op de voetbal heerst van “stoer”, “sterk”, “macho” en “haantjesgedrag” zal het niet worden gewaardeerd als er vrouwelijk gedrag wordt vertoond. De “verwijfde” variant doet dit wel en daarom zal hij te veel afwijken van wat er in een elftal normaal wordt gevonden. Deze homo’s worden gezien als “zachtaardig”, “soft”, “zichtig” en “laf en slapjes”. Respondenten denken overigens dat de “verwijfde” homo überhaupt niet eens zal willen voetballen.

Uit onderzoek van Keuzenkamp et al. blijkt dat homo’s voetbal inderdaad mijden (Keuzenkamp et al. 2006: 117). Het citaat van Arend uit dat onderzoek, waarmee ik dit hoofdstuk begonnen ben, laat zien dat voetbal zelfs wordt gehaat vanwege het feit dat voetbal mannelijkheid zou bewijzen. Ten tweede denken homo’s dat ze niet kunnen voetballen en ten derde zou de sfeer te direct zijn en daar zouden homo’s niet van houden. Deze redenen worden door homoseksuelen genoemd. Volgens mijn respondenten heerst de directe sfeer er inderdaad en ze zeggen ook dat een homoseksueel om zijn geaardheid opmerkingen en grappen te horen zal krijgen, maar deze verschillen niet van de grappen en opmerkingen die tegen een gelovige, degene met een andere huidskleur, degene met een klein geslachtsdeel, die met een lelijke vriendin of de jongen met die grote neus worden gemaakt. De homoseksueel zal op een dergelijk moment de grap moeten “incasseren” en er vervolgens zelf één “uitdelen” door ook een opmerking te maken “over hun suffe ingeslapen heterorelaties” zoals respondent 6 het zei. Zoals Van Stokkom het noemde “Een nederlaag accepteren is onmannelijk, een teken van zwakte en onderdanigheid (...) ‘afgaan’ of ‘in de maling worden genomen’ kunnen niet worden geduld” (Van Stokkom 2000: 52).

In het onderzoek van Tiessen-Raaphorst en Breedveld wordt ook gezegd dat homoseksuelen zich onwelkom zouden voelen als bijvoorbeeld in de kleedkamer wordt gesproken over seks. (Tiessen-Raaphorst en Breedveld 2007: 43). Dat er inderdaad over seks wordt gesproken in de kleedkamer blijkt ook uit mijn onderzoek. Dat deze verhalen verteld worden, is echter niet om iemand een onwelkom gevoel te geven maar de mannen doen dit om hun mannelijkheid te bewijzen. Dit is een bevestiging van wat Van Stokkom zei over “heteroseksuele prestaties”. Wanneer anderen hun twijfels uiten over deze prestaties, wordt de mannelijkheid bedreigd. Dat deze verhalen bij de homoseksuelen leiden tot een gevoel van onwelkom, daar kunnen de voetballers niet zo veel aan doen. Respondent 6 merkt overigens op dat deze verhalen “meestal wel redelijk gemakkelijk [zijn]. Voor sommigen is het belangrijk om met minimaal één andere vrouw per week in bed te liggen... die verhalen horen is wel grappig”. Deze homoseksuele voetballer heeft er dus allerminst een onwelkom gevoel door.

Mannelijkheid is in de sport een groot goed (Hekma 1994: 26) en zoals in mijn onderzoek duidelijk wordt bij voetbal in het bijzonder. De druk om mannelijk gedrag te vertonen is dus een verklaring voor de homonegatieve sfeer. Iedere voetballer moet zich echter bewijzen vanwege de cultuur die er heerst, zowel op het veld als daarbuiten en dat kan op allerlei manieren. Dus ook een homoseksueel krijgt een kans om te voldoen aan de ongeschreven ‘regels’ van de groep. Een homo kan dat wellicht niet doen door veroveringsverhalen over vrouwen te vertellen maar er zijn genoeg andere manieren waardoor hij gerespecteerd zal worden om wie hij is en niet om wat hij is mits zijn gedrag maar conform is aan de groepsregels en in het geval van een voetbalelftal hebben die regels te maken met mannelijkheid. Hierin wijkt de homoseksueel niet af van andere teamgenoten. Het groepslidmaatschap van een heteroseksuele voetballer zorgt er ook voor dat ook hij zich moet conformeren aan de regels wat ten koste kan gaan van zijn eigen identiteit. Hieruit blijkt dat de sociale expressie functie voor ieder lid van de groep geldt.

§ 6.3 Beantwoording onderzoeksvraag

In § 1.6 werd de onderzoeksvraag als volgt geformuleerd “Als voetballers niet op individueel niveau homonegatief zijn, hoe draagt dan groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen bij aan de homonegativiteit in een voetbalelftal?”. Omdat de vijf proposities voor waar aangenomen kunnen worden, kan er nu ook antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag. Het is dus nog de vraag hoe groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen bijdraagt aan de homonegativiteit in een voetbalelftal. De verklaringen voor homonegativiteit zoals die uit het model van Herek en vanuit het genderperspectief worden gegeven (Kuyper en Bakker 2006: 24-26), worden met dit onderzoek

bevestigd. De sociale expressie laat zien dat voetballers mannelijk gedrag moeten vertonen en alles wat dit niet is, inclusief homoseksualiteit, dient afgekeurd te worden want op die manier kan lidmaatschap tot een groep gerealiseerd worden. Er zijn drie varianten waarin het genderperspectief als verklaring kan dienen voor homonegativiteit. Ten eerste zou vrouwelijkheid als minderwaardig worden gezien. Omdat homoseksualiteit door de respondenten met vrouwelijkheid wordt geassocieerd wordt dit ook als minderwaardig gezien. Ten tweede wordt in dit onderzoek ook bevestigd dat mannen graag met het eigen geslacht voetballen om zodoende ook de non-seksuele omgeving in stand te houden. Juist de homoseksueel zou deze non-seksuele omgeving verstoren. Gedragingen die geen seksuele lading hebben, kunnen in de nabijheid van een homo anders geïnterpreteerd worden. Ten derde is er het gender belief systeem. Er wordt verwacht dat mannen vrouwengedrag vermijden en vice versa. Degenen die zich hier niet aan houden worden negatief beoordeeld. Dit komt in dit onderzoek bijvoorbeeld naar voren in de constatering dat de “verwijfde” homo minder positief beoordeeld wordt en dat in sommige teams slechts een beperkt aantal verzorgingsproducten mag worden gebruikt want een man moet zich niet bezig houden met zijn uiterlijk. Dat is meer iets voor vrouwen.

In totaal draagt de groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen dus op vier manieren bij aan de homonegativiteit in een voetbalelftal: via de sociale expressie en op drie manieren via het genderperspectief. Hiermee is dan ook de onderzoeksvraag beantwoord en wil ik naar aanleiding van dit onderzoek nog een tweetal aanbevelingen doen. Deze zijn te lezen in de hier nu volgende slotparagraaf.

§ 6.4 Tot slot

De onderzoeksvraag en daarvan afgeleiden proposities die in deze scriptie centraal stonden hebben te maken met stereotyperingen. De beelden van de “typische homo” en “de voetballer” zijn slechts gebaseerd op stereotyperingen. Deze worden gevoed door ervaringen en door de media. Door nieuwe ervaringen kunnen deze stereotyperingen mogelijk tegen worden gesproken. Om de homonegatieve sfeer in de voetballerij te veranderen zullen in eerste instantie de homo’s zelf uit de kast moeten komen. Juist deze groep kan laten zien dat het stereotype beeld van homo’s als kontwiegende, tasjesdragende, anders pratende mannen slechts een cliché is en dat lang niet alle homo’s zo zijn. Het cliché over homo’s zal mogelijk veel hardnekkiger zijn dan andere stereotypen. Dit komt omdat homoseksualiteit niet aan de buitenkant opgemerkt kan worden. Een voetballende homo die zich aan de ‘regels’ van het voetbalelftal heeft geconformeerd zal daarom niet zo snel opvallen. De aanbeveling hier is dat homoseksuelen voor hun seksualiteit uit moeten komen en

zodoende zelf een bijdrage kunnen leveren aan de acceptatie. Zij zullen het zelf bespreekbaar moeten maken en het taboe doorbreken. Zij kunnen laten zien dat het stereotype beeld over homo's niet altijd op gaat. Op deze manier kan wellicht ook het beeld van voetballers als een homonegatieve populatie, worden veranderd.

Ook wil ik op deze plaats de aanbeveling doen dat er meer onderzoek gedaan moet worden naar homoseksualiteit in combinatie met sport en/of voetbal. Het is een breed onderzoeksterrein dat nog veel verder uitgediept kan worden. Moderne homonegativiteit betreft bijvoorbeeld vooral gedrag, dit is dus moeilijk waar te nemen met kwantitatieve onderzoeken. Dit is overigens tot nog toe de enige onderzoeksmethode geweest om het in kaart te brengen. Mijn onderzoek is van kwalitatieve aard maar beperkte zich om een aantal redenen tot interviews. Een onderzoek met behulp van participerende verholde observatie zou een mogelijkheid zijn om moderne homonegativiteit aan te tonen. Op deze manier kan de onderzoeker zelf bekijken hoe een elftal reageert op de aanwezigheid van een homoseksueel. Een ander voorbeeld voor een interessant onderzoek is dat er een vergelijking wordt getrokken tussen verschillende soorten sporters en de positie die zij innemen als het gaat over homoseksualiteit. Tot slot, in de najaar van 2008 komt het boek *'Gelijkspel. Portretten van homoseksuele topsporters'* uit van Huub ter Haar waarin de combinatie homoseksualiteit en topsport wordt besproken. Voor mijn scriptie heb ik met één profvoetballer gesproken maar dit is wellicht ook een aanknopingspunt voor verder onderzoek.

Literatuurlijst

- Adolfsen, A., S. Keuzenkamp & L. Mans (2006). *Uniform uit de kast. Homoseksualiteit in de krijgsmacht*. Den Haag: SCP.
- Berg, M.J. van den (2007). *Dat is bij jullie toch ook zo? Gender, etniciteit en klasse in het sociaal kapitaal van Marokkaanse netwerken*. Amsterdam: Aksant.
- Bergsma, M. (2003). *Betrouwbaarheid en Validiteit van Kwalitatief georiënteerde Operationele Audits*. Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Breedveld, K. & A. Tiessen-Raaphorst (2006). *Rapportage Sport 2006*. Den Haag: SCP.
- Butter, M.E. (1997). *Emancipatie en duurzame ontwikkeling, een probleemverkenning*. Rijksuniversiteit Groningen.
- COC Nederland & Movisie (2007). *Beleidsvisie. Visie van de Nederlandse homobeweging op de in het coalitieakkoord uitgezette lijn*.
- Draulans, V. (2003). 'Jongens en wetenschap? Jongens en (harde) wetenschap, meisjes en (zachte) communicatie: wetenschapskritiek vanuit genderperspectief', in: *Tijdschrift voor sociologie*, Vol. 24, nr. 2-3, p. 139-164.
- Elling, A. (2003). 'Sekse en sport: bewegende beelden', in: *Vrouwenraad*, Vol. 8, nr. 1, p. 10-19.
- Emans, B. (2004). *Interviewen: theorie, techniek, training*. Wolters-Noordhoff B.V.
- Heikoop, A. (2005). *Slachtoffers van pesten en sekse – in hoeverre is er samenhang?* Universiteit Utrecht.
- Hekma, G., C. Crul, R. Stokvis & J. Verboeket (1994). 'Als ze maar niet provoceren'. *Discriminatie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in de georganiseerde sport*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Hekma, G. (2007). 'De benen wijd, de stem naar beneden. Houding tegenover 'nichterigheid' bij homoseksuele mannen', in: *Sociologie*, Vol. 3, nr. 1, p. 81-94.
- Heuvel, M. van den (2003). *Sport op televisie in Nederland. Trendrapportage 1990-2002*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.

- Hofstede, G. (2000). *Allemaal andersdenkenden; Omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam: Uitgeverij Contact.
- Hospers, H. (2006). *Gewoon Anders*. Rede bij de aanvaarding van het ambt bijzonder hoogleraar experimentele gezondheidspsychologie in het bijzonder met betrekking tot homoseksualiteit aan de Faculteit der Psychologie van de Universiteit Maastricht.
- Jacobs, M. (2007). *Mien waar is mijn knots*. Gevonden op 23 april 2008 op http://www.smm.nl/fileadmin/user_upload/artikelen/2007/Mien_waar_is_mijn_knots.pdf.
- Janssens, J., A. Elling & J. van Kalmthout (2003). *Het gaat om de sport. Een onderzoek naar de sportdeelname van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Jensen, S. (2008). *Mannelijkheid heeft niks met mannen te maken*. Vrije Universiteit Amsterdam – Waterlandstichting.
- Jong, J.D. de (2007). *Kapot moeilijk. Een etnografisch onderzoek naar opvallend delinquent groepsgedrag van 'Marokkaanse' jongens*. Amsterdam: Aksant.
- Keuzenkamp, S., D. Bos, J.W. Duyvendak & G. Hekma (2006). *Gewoon Doen. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: SCP.
- Kinable, H. (2006). *Dossier werken met peers*. Brussel: VAD.
- Kuyper, L. & F. Bakker (2006). *De houding ten opzichte van homoseksualiteit*. Den Haag: SCP.
- Mennesson, C. & J.P. Clément (2003). 'Homosociability and Homosexuality. The Case of Soccer Played by Women', in: *International Review for the Sociology of Sport*, Vol. 38, nr. 3, p. 311-330.
- Plasterk, R.H.A. (2007). *Lesbisch- en homo-emancipatiebeleid 2008-2011*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Orbán, M. (2007). 'Respect voor onze neukertjes', in: *Univers*, Vol. 45, nr. 10.
- Raja, S. & J.P. Stokes (1998). 'Assessing Attitudes Toward Lesbians and Gay Men. The Modern Homophobia Scale', in: *Journal of Gay, Lesbian, and Bisexual Identity*, Vol. 3, nr. 2, p. 113-134.
- Roes, T. (2002). *Sociale cohesie en sociale infrastructuur. Verkenning van beleidsmogelijkheden en bestuurlijke modellen*. Den Haag: SCP.

- Roper, E.A. & E. Halloran (2007). 'Attitudes Toward Gay Men and Lesbians Among Heterosexual Male and Female Student-Athletes', in: *Sex Roles*, Vol. 57, nr. 11-12, p. 919-928.
- Schuurman, M.K. (1996). *De invloed van overredende boodschappen met meerderheids- of minderheidssteun*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Sion, L. (2007). 'Reinterpreting combat masculinity. Dutch peacekeeping in Bosnia and Kosovo', in: *Sociologie*, Vol. 3, nr. 1, p. 95-110.
- Stokkom, B.A.M. van (2000). 'Het mannelijke ego. Over onzekerheid, hoge eigendunk en agressie', in: *Justitiële Verkenningen*, Vol. 26, nr. 1, p. 48-60.
- Stolk, G. (2007). *KNVB Jaarverslag 2006-2007*.
- Tiessen-Raaphorst, A. & K. Breedveld (2007). *Een gele kaart voor de sport. Een quick scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport*. Den Haag: SCP.
- Veenhoven, R. (2000). 'Individualisme zo slecht nog niet', in: *Psychologie Magazine*, Vol. 19, nr. 1, p. 12-15.
- Wijffels, H.H.F. (2007). *Coalitieakkoord tussen de Tweede Kamerfracties van CDA, PvdA en ChristenUnie van 7 februari 2007*.
- Wijk, E. van, B. van de Meerendonk, F. Bakker & I. Vanwesenbeeck (2005). 'Moderne homonegativiteit. De constructie van een meetinstrument voor het meten van hedendaagse reacties op zichtbare homoseksualiteit in Nederland', in: *Tijdschrift voor Seksuologie*, Vol. 29, p. 19-27.
- Wilterdink, N. (2007). 'De studie van mannelijkheid', in: *Sociologie*, Vol. 3, nr. 1, p. 2-11.

Bijlage A. Topiclijst interview

Hieronder staan de onderwerpen die met alle respondenten zijn besproken. Omdat het onderwerp van deze scriptie een kwalitatief karakter kent, is er voor gekozen om de vragen niet vooraf te specificeren. De onderwerpen onder het kopje 'homoseksualiteit' zijn afgeleid van de kwalitatieve onderzoeken naar homonegativiteit van Raja en Stokes (1998) en Van Wijk et al. (2005). De schalen die in die onderzoeken zijn gebruikt zijn onder deze topiclijst te vinden.

Homoseksualiteit

- Gelijke rechten voor homoseksuelen
- Homoseksualiteit in de publieke ruimte
- De associatie met de concepten mannelijkheid en vrouwelijkheid
- Rekening houden met de aanwezigheid van homoseksuelen
- Schelden met het woord homo en soortgelijke termen
- Acceptatie in het elftal
- Vermijden van de homoseksueel

Groepsdruk

- Pesten
- Roddelen

Groepsdruk om mannelijk gedrag te vertonen

- Belang van alcohol
- Belang van verhalen over vrouwen en seks
- Belang van uiterlijk
- Belang om niet af te gaan

Schalen om homonegativiteit te meten

1. Onderzoek van Van Wijk et al. (2005: 23)

Moderne homonegativiteit

- Er is in het algemeen teveel aandacht voor homoseksualiteit
- Homoseksuele mannen moeten niet zo overdreven doen
- Als homoseksuele mannen net zo behandeld willen worden als iedereen, moeten ze niet zo veel ophef maken over hun seksuele voorkeur
- Ik word moe van alle aandacht voor homoseksuelen
- Homoseksuele mannen leggen teveel nadruk op hun seksuele geaardheid
- Ik vind alle aandacht voor homoseksuelen vervelend worden
- Documentaires op televisie over homoseksuelen vind ik onnodig
- Ik vind dat de strijd van homoseksuelen voor gelijke rechten te ver gaat
- Homoseksuele mannen lopen te koop met hun seksuele geaardheid

Traditionele homonegativiteit

- Lesbische vrouwen zijn abnormaal
- Kinderen in Nederland zouden moeten leren dat het normaal is om homoseksueel te zijn
- Ik vind dat gelijke rechten voor homoseksuelen een bedreiging zijn voor onze Nederlandse normen en waarden
- Lesbische seksualiteit is voor mij geen probleem
- Mannelijke homoseksualiteit is in strijd met de menselijke natuur
- Homoseksuele mannen zijn eigenlijk geen echte mannen
- Mannelijke homoseksualiteit is een natuurlijke vorm van seksualiteit bij mannen

2. De Modern Homophobia Scale van Raja en Stokes (1998: 124)

Origineel	Nederlandse vertaling
- I wouldn't mind going to a party that included gay men.	- Ik zou het niet erg vinden om naar een feest te gaan waar ook homoseksuelen zijn.
- I would not mind working with a gay man.	- Ik zou het niet erg vinden om met homoseksuelen te werken.
- I welcome new friends who are gay.	- Ik verwelkom nieuwe vrienden die homoseksueel zijn.
- I would be sure to invite the same-sex partner of my gay male friend to my party.	- Ik zou zeker de partner van mijn homoseksuele vriend uitnodigen op mijn feest.
- I won't associate with a gay man for fear of catching AIDS.	- Ik associeer een homoseksueel niet met de angst om AIDS op te lopen.
- I don't think it would negatively affect our relationship if I learned that one of my close relatives was gay.	- Ik denk niet dat het een negatieve invloed heeft op onze vriendschap als één van mijn dierbaarste vrienden homoseksueel blijkt te zijn.
- I am comfortable with the thought of two men being romantically involved.	- De gedachte dat twee mannen een relatie met elkaar hebben, vind ik niet vreemd.
- I would remove my child from class if I found out the teacher was gay.	- Ik zou mijn kind uit de klas halen, als blijkt dat de leraar homoseksueel is.
- It's all right with me if I see two men holding hands.	- Ik heb er geen probleem mee als twee mannen hand in hand lopen.
- Male homosexuality is a psychological disease.	- Homoseksualiteit is een psychologische ziekte.
- Physicians and psychologists should strive to find a cure for male homosexuality.	- Psychologen en psychiaters zouden moeten zoeken naar een manier om homoseksualiteit te genezen.
- Gay men should undergo therapy to change their sexual orientation.	- homoseksuelen zouden in therapie moeten om een seksuele oriëntatie te veranderen.
- Gay men could be heterosexual if they really wanted to be.	- homoseksuelen zouden heteroseksueel kunnen zijn als zij echt zouden willen.
- I don't mind companies using openly gay male celebrities to advertise their products.	- Ik vind het niet erg als bedrijven reclame maken voor hun producten waarbij ze gebruik maken van homoseksuelen en homoseksualiteit.
- I would not vote for a political candidate who was openly gay.	- Ik zou niet stemmen op een politicus die openlijk homoseksueel was.
- Hospitals shouldn't hire gay male doctors.	- Ziekenhuizen zouden geen homoseksuelen artsen in dienst moeten nemen.
- Gay men shouldn't be allowed to join the military.	- homoseksuelen zouden niet toegelaten mogen worden bij Defensie.
- Movies that approve of male homosexuality bother me.	- Films waarin homoseksualiteit wordt goed gekeurd, storen me.
- Gay men should not be allowed to be leaders in religious organizations.	- homoseksuelen zouden geen leiders van religieuze organisaties mogen zijn.
- Marriages between two gay men should be legal.	- Het huwelijk tussen twee mannen zou legaal moeten zijn.
- I am tired of hearing about gay men's problems.	- Ik ben moe van het luisteren naar problemen van homoseksuelen.
- Gay men want too many rights.	- homoseksuelen willen te veel rechten.

Hand in hand kameraden?

Onderzoek naar homonegativiteit in voetbaleftallen

Bijlage B. Respondentenlijst

Hieronder is de respondentenlijst te zien. Etniciteit en religiositeit zijn niet in de tabel opgenomen omdat de respondenten niet van elkaar verschilden.

Respondent-nummer	Leeftijd	Opleidings-niveau	Aantal homoseksuele familieleden/vrienden/kennissen in de omgeving	Soort team	Locatie voetbalclub**	Bijzonderheden
1.	24	HBO*	Beperkt	Selectieteam	Rijswijk	
2.	23	HBO*	Beperkt	Vriendenteam	Rijswijk	
3.	34	WO	Veel	Vriendenteam	Rijswijk	Speelt samen met een homoseksuele voetballer en heeft de periode meegemaakt dat zijn teamgenoot uitkwam voor zijn geaardheid.
4.	25	HBO	Beperkt	Selectieteam	Rotterdam	
5.	23	WO*	Beperkt	Vriendenteam	Dordrecht	
6.	29	WO	Veel	Vriendenteam	Rijswijk	Homoseksuele voetballer.
7.	24	HBO	Beperkt	Vriendenteam	Delft	Heeft een homoseksuele broer.
8.	24	HBO	Veel	Selectieteam	Rijswijk	
9.	18	WO*	Geen	Selectieteam	Rijswijk	Speelt nog in de junioren.
10.	25	HBO	Veel	Vriendenteam	Rijswijk	
11.	19	WO*	Beperkt	Selectieteam	Rijswijk	
12.	25	HBO	Beperkt	Vriendenteam	Gouda	
13.	23	WO*	Veel	Vriendenteam	Rotterdam	Hij speelt als enige bij een studentenvereniging, maar heeft hiervoor wel bij twee burgerverenigingen gespeeld.
14.	31	LTS	Veel	Selectieteam	Rotterdam	Hij is professioneel voetballer
15.	23	WO	Beperkt	Vriendenteam	Rijswijk	
16.	55	MBO	Veel			Hij is homoseksueel. Hij voetbalt nu niet meer maar heeft bij verschillende verenigingen in Tilburg en Den Haag gespeeld en is jeugdleider geweest.
17.	25	HBO	Beperkt	Vriendenteam	Eindhoven	

*Volgt momenteel een opleiding op dit niveau

**Rijswijk komt negen maal voor in deze kolom. De verschillende respondenten spelen echter in verschillende teams bij verschillende verenigingen met uitzondering van respondent 3 en 6. Zij spelen bij elkaar in het team.